

Historijat istraživanja kartulara *Libellus Policorion*

(II. dio: od konca 19. do početka 21. stoljeća)¹

Tomislav Galović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku
povijest
Ivana Lučića 3
HR – 10 000 Zagreb
tgalovic@ffzg.hr
galovic.tomislav@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. 8. 2022.

Prihvaćeno: 11. 8. 2022.

Libellus Policorion“653“

001.891 Libellus Policorion“18/20“(091)

2-523.6:sv. Ivan, E.(497.581Biograd)“11“

27-789.2:2-523.6Sv.Kuzma,sv.Damjan (497.581.1Tkon)

(210.7Pašman)

<https://doi.org/10.58565/vda.3.1.13>

Sažetak

U radu se obrađuje historijat istraživanja jednoga od najvažnijih samostanskih kartulara iz hrvatskoga srednjovjekovlja: *Libellus Policorion – Rogovski kartular*, koji se danas čuva u Državnom arhivu u Zadru (HR-DAZD-337, Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, kut. 1). To je kopijalna knjiga – kartular hrvatske kraljevske Rogovske opatije (prvotno samostan svetog Ivana Evanđelista u Biogradu, potom od 12. stoljeća stvarni i pravni sljednik samostan svetih Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu) sastavljen u drugoj polovini 14. stoljeća te pisan srednjovjekovnim latinskim jezikom (*Latinitas medii aevi*), goticom bolonjskoga tipa (*littera Bononiensis*). Ovo je drugi dio rada u kojemu se obrađuju autori i istraživački rezultati koji se odnose na ovaj dragocjen kartular od konca 19. pa do početka 21. stoljeća. Ukazuje se na ključna istraživačka pitanja koja su bila stavljena pred tekst kartulara (ispravâ i zapisâ) i povijesne okolnosti nastanka ovoga kartulara.

Ključne riječi: Hrvatska, Dalmacija, Rogovska opatija, samostan sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, samostan sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu, historiografija, diplomatski izvori, kartular, *Libellus Policorion* (14. st.)

Uvod

U prvom dijelu ovoga rada prikazali smo autore i istraživačke rezultati koji se odnose na proučavanje i vrednovanje dragocjena srednjovjekovnog kartulara *Libellus Policorion – Rogovski kartular* (nadalje: *LP*), i to od 17. pa do konca 19. stoljeća.

1 Ovaj se članak zasniva na poglavlju „I. Izvori i historiografija“ te istraživačkim rezultatima iznesenima u autorovoj doktorskoj disertaciji: Tomislav Galović, *Libellus Policorion – Rogovski kartular (diplomatičko-povijesna analiza)*, sv. I., doktorska disertacija, mentor prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol, Poslijediplomski doktorski studij hrvatske povijesti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010., 38-73.

Ukazali smo na različite spoznaje i otvorena pitanja koja su se javljala uz sadržaj ovoga kartulara, kao i na njegovu sudbinu kao važnoga povijesnog i arhivskog spomenika koji se danas čuva u Državnom arhivu u Zadru (HR-DAZD-337, Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, kut. 1).

Prije nego što krenemo u prikaz istraživačkih i stručnih rezultata vezanih uz ovaj kartular u modernoj i suvremenoj hrvatskoj historiografiji, važno je napomenuti da je on ostao u istraživačkom obzorju tijekom cijeloga tog razdoblja unatoč činjenici da mu se pripisivala diplomatska neautentičnost. U tome pogledu spomenimo samo činjenicu kako je upravo tzv. proširena verzija privilegija kralja Petra Krešimira IV. (1060.) poslužila hrvatskom povjesničaru, arhivistu i istaknutom heraldičaru Ivanu Bojničiću Kninskom² u njegovoj doktorskoj disertaciji kao jedan od srednjovjekovnih primjera krivotvorine. Naime, Bojničić je u Budimpešti 1876. diplomirao pravo i filozofiju, a doktorat stekao 1880. tezom *Az oklevélhamisitás a középkorban, különösen Magyarországon és társországaiban* (Krivotvorenje isprava u srednjem vijeku, posebno u Ugarskoj i zajedničkim zemljama). Kao knjiga tiskom je objavljena u Zagrebu iste godine na mađarskom jeziku, na kojemu je izvorno i napisana.³

Moderna historiografija i prinosi drugih znanstvenih disciplina

Prije negoli je objelodanjen drugi svezak *Diplomatičkoga zbornika*, pod vodstvom Tadije Smičiklasa koncem 1904., u Beču je iste godine na njemačkome jeziku tiskana Šufflayeva diplomatska monografija *Die dalmatinische Privaturkunde*.⁴

-
- 2 Bojničić je radio u Mađarskom narodnom muzeju u Budimpešti, Arheološkom odjelu Narodnoga muzeja u Zagrebu, a od 1892. do 1925. bio je arhivar/ravnatelj Kraljevskog zemaljskog arkiva u Zagrebu (danas Hrvatski državni arhiv). Usp. Tomislav Galović, „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (4): Ivan Bojničić (1858. – 1925.) / Lexicon of Croatian Heraldry – Croatian Heraldists (4): Ivan Bojničić (1858–1925)“, *Grb i zastava – Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva* VII/14 (2013), 3–5.
 - 3 Ivan Bojničić Kninski (Knini Bojničić Iván), *Az oklevélhamisitás a középkorban különösen Magyarországon és társországaiban* (Zágráb: Albrecht Károly Könyvnyomdájában, 1880.), 36–37 (o tzv. proširenoj verziji privilegija kralja Petra Krešimira IV. iz 1060.).
 - 4 Knjigu je objavila bečka Akademija znanosti u svojoj ediciji *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* (Philosophisch-historische Klasse, Band CXLVII. Wien, 1904.). Glavna je odlika toga djela u tome što ono nije imalo svoju prethodnicu, nastalo je na osnovi korištenja izvorne arhivske građe te je svojim rezultatima u mnogočemu bilo pionirskim. Na hrvatski je prevedeno i objavljeno tek 2000. i ponovno 2007. godine (Milan Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina i povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*. Prir. i prev. Darko Sagrak (Zagreb: »Darko Sagrak« Biblioteka Novija hrvatska povjesnica), 2000. [2007.]). Šufflay svoju *Privaturkunde* piše dok još nije bio objavljen osnovni hrvatski diplomatarij – Smičiklasov *Codex diplomaticus*. Međutim, u prilog mu je išlo to što je on bio Smičiklasov

Šufflay u toj knjizi *LP* definira kao kopijalnu knjigu i utvrđuje njegov nastanak, ali matični samostan smješta u mjesto Rogovo, stoga izvlači pogrešan zaključak o njegovu ruralnom karakteru. Naime, Šufflay za *LP* piše da je uz Kartular samostana sv. Petra u Selu, drugi kartular koji je nastao izvan naših gradskih područja i da su u njemu navedeni svjedoci (*testes*) odraz „čisto slavenskog pravnog shvaćanja“ te da se tada pisanjem isprava nije moglo ništa drugo polučiti nego „čuvanje (*imena – op. T. G.*) svjedoka i sjećanje na (*pravni – op. T. G.*) čin“. Zato su zapisi u tim dvama kartularima samo „gole zabilješke o darovateljima odnosno prodavateljima, objektu i svjedocima“. U slučaju parnice oko posjeda dokaznu snagu imaju živući svjedoci, a ne isprava. Imatelju isprave ona može donijeti samo prednost. Po Šufflayu najstariji dio kartulara sačuvan u prijepisu iz 14. stoljeća jest *Traditionsbuch* – knjiga predajâ koja je neposredno vođena u samostanu „s obzirom na provođenje prava“. ⁵ Unatoč uočenim nepreciznostima autor je dao jednu od ponajboljih definicija kartulara *LP* u historiografiji.

Isprave iz kartulara *LP* publicirane su u *Diplomatičkom zborniku* pod uredništvom Tadije Smičiklasa. ⁶ U predgovoru zbornika Smičiklas za *LP* piše: „U Zadru u gubernijalnom arhivu imade više znatnih rukopisa, koji mogu i moraju služiti za izdavanje listina, kada su im se originali ili bolji prijepisi sasvim izgubili. Prvo mjesto svakako ide znameniti Polychorion iliti kopijalnu knjigu samostana najprije sv. Ivana Ev. belgradskoga, a poslije prenesen na Kuzmu i Damjana de Monte.“ ⁷ Zatim nastavlja podacima o tome da je rukopis u cijelosti opisao Rački, a objelodanio Š. Ljubić, stoga u *Diplomatičkom zborniku* i nema njegova potpunog opisa. Međutim, navodi Smičiklas: „Samo ćemo dodati neke primjedbe o njegovu odnošaju prema originalima. Mi smo za naš Codex svaku ispravu u Polichoriju ispravljali po originalima, koliko smo ih nalazili, a nalazili smo ih do petnaest.“ Ovaj je podatak važan u pogledu tradicije dokumenata prepisanih u *LP*, napose u pogledu Smičiklasove ocjene *LP*, a koja glasi: „Možemo reći, da je Polichorij dosta slab prema originalima.“ – stoga – „Gdje ne nadjosmo originala, moradosmo ostaviti pogreške, ako ih i

učenic i glavni suradnik na izradi kodeksa, pa je slijedom tih okolnosti bio u poziciji da ga rabi kao rukopis. Usp. Tadija Smičiklas, „Predgovor“, u: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. II. (listine XII. vijeka, 1101. – 1200.). Sabrao i uredio Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.), XII-XIV. Za ocjenu ovog Šufflayeva djela v. Lujo Margetić, „O Šufflayevu radu *Die dalmatinische Privaturkunde*“, *Historijski zbornik XLIX* (1996), 33-40.

5 Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, 40-41; Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina i povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*, 52-53.

6 Točne navode za svaku pojedinu ispravu vidjeti u kritičkom izdanju *LP* u Tomislav Galović, „*Libellus Policorion – Rogovski kartular (diplomatičko-povijesna analiza)*“, sv. II. (faksimil i kritičko izdanje izvornika). Doktorska disertacija u strojopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010., 88-209.

7 Smičiklas, „Predgovor“, XVII.

naslutismo.⁸ Sličnu je tvrdnju Smičiklas ponovio i na više mjesta u *Diplomatičkom zborniku*,⁹ a što je svakako moralo imati utjecaja na opći stav o *LP* – kao o ne odveć pouzdanom povijesnom i diplomatskom vrelu.

Na kartularu *LP* radio je i ugledni hrvatski slavist Ivan Milčetić koji je pojedine glagoljske zapise u njemu transliterirao na latinicu i ispod njih se redovno potpisao. Kada je točno Milčetić boravio u zadarskom arhivu ne možemo reći, ali je vjerojatno taj rad tada bio povezan s izradom njegove *Hrvatske glagoljske bibliografije*, tj. gdje je tragajući želio popisati što više spomenika glagoljske pismenosti.¹⁰ Na pravom izvornom listu kartulara naknadno je nalijepljen papir na kojemu je pak Milčetić olovkom zapisao: „Na slijedećoj strani dolazi dolje (glagoljskim slovima) – 36. Dakle ovdje ispal 35 listova. Milčetić.“

U ovoj konstataciji Milčetić je potpuno pogriješio jer su ga zavela glagoljička slova koja je on protumačio kao brojke. Međutim, tu je riječ o inicijalima koji se pojavljuju na još nekoliko mjesta u kartularu. Na zadnjem listu pergamene (*recto*) kartulara nalazi se sadržaj nekoliko kasnije upisanih isprava iz 16. i 18. stoljeća na talijanskom jeziku te nekoliko na hrvatskom jeziku i glagoljici. Potonje je također na licu mjesta transliterirao Milčetić.¹¹

U svom je poznatom i vrijednom *Priručniku izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croatiae* Ferdo Šišić obradio, sukladno nakani toga priručnika,¹² i kartular *LP* te u cijelosti donio tekst tzv. kraće verzije fundacijske listine samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu koju datira 1059. godinom.¹³ Šišić uvodno navodi podatke o mjestu čuvanja kartulara, koji naziva zbornikom isprava, i

8 Smičiklas, „Predgovor“, XVII–XVIII.

9 Primjerice: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. III. (listine godina 1201. – 1235.). Sabrao i uredio Tadija Smičiklas, indeks složio Ferdo Šišić (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.), 49, bilj. 1.

10 Ivan Milčetić, „Hrvatska glagoljska bibliografija (I. dio. Opisi rukopisâ, sa dva priloga i dodatkom)“, *Starine JAZU XXXIII* (1911), I–XIV, 1–618.

11 Na zalistu sadašnjeg uveza nalazi se opširnija bilješka na talijanskom jeziku. Osim toga na predlistu je još zabilježeno da je kartular objavljen u *Starinama JAZU XXIII* – to se dakako odnosi na referencu: Šime Ljubić (prir.), „Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur“, *Starine JAZU XXXIII* (1890), 154–243 – da je iz XIV. stoljeća te da je nešto o njemu publicirano i u *Radu JAZU XXVI*. – to se pak odnosi na rad: Franjo Rački, „Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih“, *Rad JAZU XXVI* (1874), 153–188. Usp. Tomislav Galović (prir.), *Libellus Policorion – Rogovski kartular*. Svezak I. Kodikološki opis, paleografska analiza, faksimil (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2018.), [59, 155].

12 O tome v. Tomislav Galović, „Pogovor: Šišićev *Priručnik* i hrvatska historiografija u kontekstu nastave i studija povijesti“, uz reprint-izdanje: Ferdo Šišić (napisao i uredio), *Priručnik izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Dio I. čest 1. (do god. 1107) (u pripremi za tisak).

13 Ferdo Šišić (napisao i uredio), *Priručnik izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Dio I. čest 1. (do god. 1107) (Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada / Znanstvena knjižnica Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade/, 1914.), 228–231.

njegovu podrijetlu za koje kaže da je rogovsko. Šišić dakle prihvaća tumačenje izrečeno još od Račkoga da se samostan sv. Ivana Evanđelista nije nalazio u gradu već u Rogovu blizu Biograda. Nakon što su ga Mlečani razorili ovi se benediktinci sele na Pašman – po Šišićevim riječima – „u podružni samostan sv. Kuzme i Damjana“. No, ta tvrdnja nema potkrepu u izvorima jer Sv. Kuzma i Damjan na Čokovcu tada nije bio samostan već samo crkva od koje kasnije nastaje samostan. U nastavku je donesen opis kodeksa *LP*, kako njegove vanjštine (dobro očuvan, pergamena, 4 sveska po 10 listova, tj. 80 stranica, zajednički ušivena i uvezana u drvene korice obložene crvenom kožom, pismo gotica druge pol. 14. stoljeća), tako i sadržaja (133 prepisane isprave i nekoliko „sitnijih zapisa“). Šišić u cijelosti donosi potpun naslov kartulara te na temelju njega napominje da je važno „što je ovomu zborniku nadjenuto grčko ime πολυχωρίον, τοπικός“, odnosno zaključuje, kao što je to već doduše učinio i Rački, da je to „dokaz, da počeci ovoga zbornika padaju još u XII. vijek u doba byzantinske prevlasti u Hrvatskoj i Dalmaciji (1167. – 1180.)“. U prilog toj tvrdnji navodi da bi *LP* bio „isto tako prijepis nekoga starijega“ zbornika kao što je primjerice slučaj s tzv. splitskim „montaneum-om“ iz 1333. godine.¹⁴

Analizom diplomatskog materijala u *LP* Šišić je utvrdio da je u njemu iz vremena hrvatske narodne dinastije sadržano „svega pedeset i osam isprava, odnosno zapisa o posjedima opatijskim“. Spominje i opatijski arhiv u kojemu su sačuvane isprave od utemeljenja samostana do druge polovine 18. stoljeća, napominjući pritom da u njemu sačuvani izvornici ili stariji prijepisi zaslužuju „prednost pred tekstom zbornikovim“,¹⁵ čime je ujedno između redaka dao i svoju ocjenu cjelokupnog kartulara *LP*, drugim riječima podrobnu analizu nije učinio.

S navedenim Šišićevim konstatacijama završavamo pregled istraživačkih rezultata u okrilju modrene hrvatske historiografije.

Suvremena historiografija i prinosi drugih znanstvenih disciplina do završetka 20. stoljeća

Na predlistu *LP*, ispod potpisa Š. Ljubića, nalazimo sitnu zabilješku glagoljčkim i latiničnim slovima u kojoj stoji da je kartular vidio 27. veljače 1925. godine M. D. Došen.¹⁶

14 Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, 229.

15 Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, 229.

16 O kome se to točno radi teško je reći, jedino možemo po prezimenu zaključiti da je ovdje možda u pitanju Marko Došen, publicist i političar koji je baš tada boravio u Zadru. Usp. Suzana Leček, „Došen, Marko, političar i publicist (Mušaluk kraj Ličkog Osika, 7. VII. 1859 – Zagreb, 7. IX. 1944)“, *Hrvatski biografski leksikon* 3 (1993), s. v.

U nizu rasprava i članaka što ih je objavio u godini velikog jubileja – slavljenju tisućite godišnjice hrvatskoga kraljevstva (925. – 1925.) – Josip Nagy je u tri rada izravno diplomatski i paleografski obradio *Ispravu kralja Petra Kresimira za samostan sv. Ivana Evanđelista u Rogovu*, donijevši pritom njezin hrvatski prijevod i faksimil. Prvo je u nizu *Diplomatičko-paleografske studije*, koje je objavljivao u *Vjesnik Kr. Državnog arhiva u Zagrebu* diplomatski ocijenio fundacijsku listinu biogradskog samostana sv. Ivana.¹⁷

Nakon navedene studije u *Zborniku Matice Hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva* publicira rad pod naslovom *Hrvatske isprave iz dobe narodne dinastije*.¹⁸ U njemu je ponudio odgovore na neka diplomatska pitanja vezena uz naš najstariji diplomatski materijal. Po Nagyju: „Seriju kraljevskih isprava otvara kralj Petar Krešimir (1058. – 1074.) svojom ispravom u korist samostana sv. Ivana Evanđeliste u Rogovu blizu Biograda, izdanom na početku g. 1060.“¹⁹

I najzad iste godine izlazi iz tiska i Nagyova *Monumenta diplomatica I. Isprave iz doba hrvatske narodne dinastije (Chartes de l'époque de la dynastie nationale croate)*.²⁰ Prvo mjesto ondje je našla upravo fundacijska listina biogradskog samostana sv. Ivana Evanđelista, a stavove koje o njoj iznosi veću su poznati iz prethodnih autorovih radova.

Kažimir Perković, čuvar starina u Biogradu, kako se sam potpisivao, objavio je 1934. godine u šibenskoj *Narodnoj tribuni* novinski članak *Rogovska opatija*. U dva nastavka, 31. kolovoza i 4. rujna 1934., autor je u osnovnim crtama, pozivajući se pritom na izvore i literaturu, prikazao povijest samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu i njegova nasljednika sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu.²¹

Puno temeljitije, također u novinskoj formi u nizu podlistaka, objavio je 1935. godine franjevac Odorik Badurina rezultate svojih istraživanja povijesti Rogovske opatije. Pod naslovom *Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru* u čak dvanaest nastavaka na stranicama dnevnika *Hrvatska straža* prikazana je pu-

17 Josip Nagy, „Diplomatičko-paleografske studije (I. Nekoliko općenitih razmatranja - 1. Savremena diplomatika, 2. O ispravi uopće; II. Isprave iz dobe hrvatske narodne dinastije - 1. O diplomama knezova Trpimira i Mutimira, 2. Isprava kralja Petra Kresimira za samostan sv. Ivana Evanđelista u Rogovu)“, *Vjesnik Kr. Državnog arhiva u Zagrebu* I (1925), 17-45.

18 Josip Nagy, „Hrvatske isprave iz dobe narodne dinastije“, u: *Zbornik Matice Hrvatske – hrvatskome narodu njegovima prošlim naraštajima na spomen sadašnjima i budućim na pobudu – o tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva. Knjiga prva. Svezak I*. Ur. Filip Lukas (Zagreb: Matica hrvatska, 1925.), 318.

19 Nagy, „Hrvatske isprave iz dobe narodne dinastije“, 317.

20 Josip Nagy, *Monumenta diplomatica, I, Isprave iz doba hrvatske narodne dinastije (Chartes de l'époque de la dynastie nationale croate)* (Zagreb: Odbor za izdanje knjige znameniti i zaslužni Hrvati, MCMXXV.). Usp. Tomislav Galović, „Biobibliografski prilog o dr. Josipu Nagyju (1884 – 1981)“, *Arhivski vjesnik* XLV (2002), 232-234.

21 Kažimir Perković, „Rogovska opatija“, *Narodna tribuna*, 31. VIII. 1934. i 4. IX. 1934.

blicistički, ali na znanstvenim temeljima povijest – kako sam autor kaže – ove *drevne opatije*.²² Riječ je uistinu o temeljitom radu koji, kada bi se svi brojevi i stranice stavili u cjelinu, čini jednu opsežnu studiju. Kako bi opravdao svoj tekst, odmah na njegovu početku taksativno je naveo što mu je koristilo pri pisanju.²³ Da bi pak bio pregledniji, autor je svoj podlistak podnaslovio u sljedeće cjeline: I. Od utemeljenja opatije Sv. Iv. Evand. do porušenja Belgrada, II. Opatija od dolaska na Čokovac do dolaska franjevac na Pašman, III. Od dolaska franjevac do Ljudevita Velikoga, IV. Opatija od Ljudevita Velikoga do prodaje Dalmacije 1409., V. Od prodaje Dalmacije do propasti opatije. Da bi dodatno potkrijepio pisanje, autor je u nekoliko navrata priložio i svoje prijevode ključnih latinskih isprava vezanih uz Rogovsku opatiju. Ispravno zaključuje da su nazivi opatije kao Biogradska, Čokovska, Rogovska svi odreda ispravni jer je ona u „Biogradu osnovana“, na „Rogovu je imala najveća skladišta“, dok na „Čokovcu je najviše proživjela i tu je prestala da živi“.²⁴

Uz mnoga druga zapažanja, od kojih su neka danas podložna kritičkom vrednovanju (Biogradska biskupija, opat Andrija i Žirje, glagoljaštvo, rušenje samostana itd.), nadasve je pažnje vrijedno autorovo tumačenje vremena nastanka samostanskog kartulara *LP*: „Mirom između Zadra i Venecije (1346. – *op. T. G.*), opat se povraća na Čokovac. Mlečani, od straha pred četama Ljudevita Velikoga ostave u Zadru 8000 vojnika, a na Čokovcu posadu od 25 ljudi. Oni su ujedno motrili i ponašanje opatije, koja se vazda držala na strani Ljudevita. Nagodba sa Mlečanima pruži opatiji mogućnost normalnog razvitka. Ona je opet mogla nesmetano komunicirati sa svojim kolonima po otocima i da se bavi književnim radnjama. Tada se nekako dovršavao znameniti katastralno-pravnički rad u tom samostanu, t. z. ‘*Libellus Policorion, qui et topicus vocatur*’. Tu su popisane čestice. Tu su – *nastavlja Badurina* – najstarije isprave na 40 strana, koje se odnose na imanje ove opatije, i na njezina prava. Tu je nomenklatura zemalja i krajeva u okolici Zadra i Biograda. To vrlo važno djelo sadržava isprave već od početka

22 Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [1-12], *Hrvatska straža* VII/130 (1935), 4-6; VII/131 (1935), 4-6; VII/132 (1935), 4-5; VII/134 (1935), 4-5; VII/135 (1935), 4-5; VII/136 (1935), 4-5; VII/137 (1935), 4-5; VII/139 (1935), 4-5; VII/140 (1935), 4-5; VII/141 (1935), 4-5; VII/142 (1935), 4-5; VII/144 (1935), 5.

23 Tako spominje samo neka: „Bianchi, Zara cristiana, 1879. II.; Biedermann: Etnografija Dalmacije; Brunelli: Storia... di Zara, 1913.; Del povero Commun di Tcon, brošura; Farlati, III. sacrum; Horvat, Dr. R.: Povijest kralj. Hrvatske I.; Juras: Naše more i Primorje; Ljubić: Policorion...; Maupas: Prospetto...; Paolo de Paolo: Mem.; Rački: Documenta hist. Croatiae; Smičiklas: Codex diplomaticus; Šišić: Povjesna djela; Revija: Vjesnik hrvat. arheol. društva Zag. 1898.-99. (nove serije sveska III.)“ – Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [1], *Hrvatska straža* VII/130 (1935), 4.

24 Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [1], *Hrvatska straža* VII/130 (1935), 4.

opatije iz XI. vijeka. Druge su isprave iz XII. i XIII. vijeka, a 3 su isprave iz XIV. vijeka.²⁵

Iako vrlo poticajna, iznesena tvrdnja o nastanku *LP* sredinom 14. stoljeća ima nekoliko krupnih, suprotnih činjenica koje govore u prilog njegova nešto kasnijeg sastavljanja. Naime, kartular je pisan rukom dvaju pisara vrlo slična duktusa, a sastavljen je u današnjoj formi u drugoj polovini 14. stoljeća, o čemu svjedoče kronološki najmlađe isprave, i to u relativno kratkom vremenu. Razdoblje same sredine 14. stoljeća još je nepovoljno za samu opatiju jer 1347. Mlečani nalažu rušenje svega onoga što na Čokovcu može imati obrambenu svrhu, ali i pojava „crne smrti“ – kuge u Dalmaciji! No, unatoč tomu iznesena Badurinina tvrdnja ipak je bila korak naprijed u vremenskom određenju i okolnostima nastanka samostanskog kartulara. Autor je donio još zanimljivih zaključaka, pa tako među prvima i taj da je nekoliko benediktinaca s Čokovca u Prag pozvao kralj Karlo IV.²⁶

Godine 1939. unutar liturgijskog časopisa *Život s Crkvom* objavljen je pod uredništvom Šime Kovačića zbornik *Sv. Benedikt i njegovo djelo*.²⁷ Riječ je o zanimljivom zbiru radova od kojih je najveći dio usmjeren k vrednovanju uloge i značenja benediktinskoga reda na hrvatskim prostorima tijekom stoljeća. Od njih pak posebnu pozornost privlači opsežan povijesni tekst Mate Klarića *Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti*. Kako u podnaslovu stoji, riječ je o povijesno-arheološkim crticama „o glavnijim samostanima“ iz vremena hrvatske narodne nezavisnosti.²⁸ Autor je skupio brojne podatke o benediktinskim samostanima, a u poglavlju *Kraljevski samostani* najopširnije piše dakako o Rogovskoj opatiji.²⁹ Iako se tomu iz današnje perspektive može štošta prigovoriti, taj tekst predstavlja ipak jednu zaokruženu cjelinu u kojoj svaki istraživač može pronaći određen poticaj daljnjim proučavanjima. Za samostanski kartular kaže sljedeće: „O nekadanjem bogatstvu ovoga samostana najjasnije nam govori t. zv. ‘Liber Polichorion’ (= knjiga posjeda), gdje su popisane redom sve darovštine i kupovštine, što ih je kroz par stoljeća stekao. Daleko su se ta imanja protezala. Iz fundacione Krešimirove isprave doznaje se među ostalim da je uzvišeni osnivač samostana sv. Ivana darovao kraljevsku svojinu sastojeću od otoka Žirja. Dapače kako to iz kasnije jedne interpolacije slijedi, kralj Krešimir bi bio i dozvao benediktince u svoj samostan sa ovoga oto-

25 Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [5], *Hrvatska straža* VII/135 (1935), 4-5.

26 Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [5], *Hrvatska straža* VII/135 (1935), 5.

27 Izdavač »Zvijezda Mora«, Hvar.

28 Mate Klarić, „Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti (povjesno-arheološke crtice o glavnijim samostanima u doba hrv. narodne nezavisnosti)“, u: *Sv. Benedikt i njegovo djelo* (zbornik = *Život s Crkvom* – liturgijski časopis V/4-5 /1939/), ur. Šime Kovačić (Hvar: »Zvijezda Mora«, 1939.), 168-201.

29 Klarić, „Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti“, 177-180.

ka.³⁰ Međutim, iako ne umanjuje vrijednost potonjeg podatka, vlastitim terenskim istraživanjem autor nije došao do željenih spoznaja, tj. nije ni približno mogao na Žirju identificirati mogući benediktinski samostan.³¹

Na stranicama češkog časopisa *Časopis katolického duchovenstva – Ephemerides theologicae cleri Catholici (Bohemici)* iz 1940. godine praški je profesor František Pechuška objavio opsežnu studiju u tri nastavka pod naslovom *Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz*.³² Sam autor nažalost nije doživio objavljivanje svoje studije, umro je (1939.) prije njezina tiskanja.³³ Napose treba naglasiti da se ovdje radi o najopsežnijem tekstu uopće koji je posvećen Rogovskoj opatiji. Poticaj za taj veliki posao, između ostalog je pronašao u želji da konkretnije odgovori na pitanje iz kojega bi to benediktinskog samostana ili opatije u 14. stoljeću hrvatski glagoljaši došli u Prag na poziv Karla IV. Luksemburškog. Uz to, po svemu sudeći autor je ujedno imao nakanu time obilježiti nadolazeću 600. obljetnicu osnutka praškog Emauskog samostana – *Na Slovánech* (1347.) i njegovih početaka koji su izravno vezani uz naše glagoljaše, a po Pechuški, upravo one Rogovske, tj. one s Tkona.³⁴ Doduše, potonje je već mogao naći i u članku O. Badurine,³⁵ ali je ovdje skrenuo pozornost širim slavističkim krugovima na tu problematiku. Također je svojim radom želio upozoriti na tadašnje jadno stanje samostana na Čokovcu koji je bio bez redovnika.³⁶ Opsežnost ove studije treba tražiti i u činjenici da je autor iskoristio gotovo sve što mu tiskani izvori i dostupna literatura pružaju. Vidi se to najizraavnije u njegovima bilješkama gdje se redovno citiraju I. Kukuljević Sakcinski, F. Rački, Š. Ljubić, L. Jelić, T. Smičiklas, O. Badurina i mnogi drugi. U studiji su sadržani i opći pregledi crkvene i političke povijesti. Iako se pojedinim

30 Klarić, „Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti“, 178.

31 Klarić, „Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti“, 178-179.

32 František Pechuška, „Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně-historický obraz“, *Časopis katolického duchovenstva – Ephemerides theologicae cleri Catholici (Bohemici)* LXXX [CV]/1 (1940), 14-54; LXXX [CV]/2 (1940), 108-131; LXXX [CV]/3 (1940), 192-208.

33 Josef Vajs, „PhDr. František Pechuška“ [Nekrology], *Časopis katolického duchovenstva – Ephemerides theologicae cleri Catholici (Bohemici)* LXXX [CV]/1 (1940), 71-72.

34 Pechuška, „Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně-historický obraz“, 19, 51-52. To su naši slavisti većinom prihvatili. Usp. Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, (II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje) (Zagreb: Matica hrvatska / Biblioteka Theoria/Θεωρία/ – Manualia Universitatis studiorum Zagradiensis, 2006.), 93-94. Suprotno stajalište iznosi: Josip Hamm, „Hrvatski glagoljaši u Pragu“, *Зборник за славистику* 1 (1970), 84-88. Detaljnije o svemu ovome v. Tomislav Galović, „Početci glagoljaštva Rogovske opatije“, u: *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*, ur. Tanja Kušević i Mateo Žagar (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2016.), 139-150.

35 Odorik Badurina, „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [5], *Hrvatska straža* VII/135 (1935), 5.

36 Pechuška, „Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz“, 200, 204-207.

autorovim navodima ili zaključcima mogu iznijeti primjedbe (npr. o samostanu sv. Bartola u Biogradu, opatu Andriji sa Žirja, kraljici Jeleni zvanj Lepa itd.),³⁷ one u cjelini ne umanjuju njezinu vrijednost kao najopširnijeg prikaza opatijske povijesti. Doduše, glede *LP* ne donosi neko novo mišljenje. Vrijedi još nešto napomenuti. Ova se Pechuškina studija zna citirati u našoj literaturi, ali smo slobodni zaključiti da ju je imao u rukama i njom se koristio samo I. Ostojić, dok su je drugi navodili preko njegovih navoda.³⁸

Pozitivan osvrt na Pechuškinu studiju napisao je gotovo tek desetljeće kasnije J. Vajs u časopisu za slavensku filologiju *Slavia*.³⁹

Nakon Pechuškina rada i po njegovoj smrti u hvarskom časopisu za liturgiju *Život s Crkvom* izašao je 1941. godine pod njegovim imenom i u hrvatskom prijevodu sažetak izabranih zaključnih poglavlja naslovljen *Benediktinska opatija Rogovo*.⁴⁰

Prikazom gornjega rada završavamo razdoblje do sredine 20. stoljeća u historiografiji, a koje je bilo obilježeno ponajprije Ljubićevim publiciranjem *LP* u cijelosti te zasebno po kronološkom redu Smičiklasovim, ali detaljnih i specijalističkih studija o kartularu nije bilo. Nasuprot tomu povijest samostana detaljno su obradila nekolicina autora.

U prvom svesku kolektivnog djela *Historija naroda Jugoslavije* iz 1953. godine jedan od koautora (V. Babić) donio je sumarne podatke koji se temelje na kartularu *LP* da je samostan od 1059. do 1085. godine stekao „oko 80 većih i manjih parcela zemlje, često sa šumom i pašnjacima“ te da je većina kupljena financijskim sredstvima (330 solida) ili u naturi (8 konja, 2 krave, 5 ovaca i 5 jaraca). Također on dosta slobodno interpretira tadašnje posjedovne odnose i obveze („goleme površine zemlje prelazile /su/ iz ruku neposrednih proizvođača u ruke ljudi, koji su u seljacima bez zemlje dobivali jeftinu radnu snagu i živjeli od rente“).⁴¹

U svom vrlo važnom radu *Lapčani*⁴² Miho Barada dotakao se kronološki najstarijeg dijela *LP* pri obradi pitanja crkvenih legata (zavještaja). Kao potvrdu svojim tvrdnjama, a one se odnose na definiranje starohrvatskog običajnog prava i

37 Pechuška, „Benediktinske opatstvi rogovske v Dalmácii. Kulturně-historický obraz“, 17, 21, 27.

38 Posrijedi je svakako bila nedostupnost ovoga časopisa kod nas. Danas je taj časopis, kao i brojni drugi, digitaliziran (v. Bayerische Staatsbibliothek, München – <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/6720241>).

39 Josef Vajs, „Benediktinske opatstvi rogovske v Dalmácii“. *Slavia – časopis pro slovanskou filologii* 18/1947-1948 (1948), 223-225.

40 František Pechuška, „Benediktinska opatija Rogovo“, *Život s Crkvom – liturgijski časopis* VII/4-5 (1941), 111-116.

41 Bogo Grafenauer, Dušan Perović, Jaroslav Šidak (ur.). *Historija naroda Jugoslavije I*. Zagreb: Školska knjiga, 1953., 211-212. Ovom je kasnije vrlo kritički pristupila N. Klaić. Usp. Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga – Manualia Universitatis studiorum Zagrabienensis / Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu, 1975.), 419, bilj. 50.

42 Miho Barada, „Lapčani“, *Rad JAZU* 300 (1954) 5, 473-535.

njegovih kasnijih „prežitaka“, Barada uzima čin kralja Petra Krešimira IV. kojim on za života obdaruje biogradski samostan u svoje ime i svih svojih članova „zajednice“ – a koju – „on predstavlja i u koje ime on zavještava“. ⁴³ Također navodi još nekoliko primjera iz diplomatskog materijala, a izravno iz *LP*, kao što je Lempredijevo ustupanje trećine imanja biogradskom samostanu sv. Ivana Ev., a poslije njegove smrti u stalno vlasništvo, potom primjere zavještaja koje čine „Plato, sin arhipresbitera Crneca“, „Verdata, sin Apraca sokolara“ i „Tehan, sin Vrdena“. ⁴⁴

M. Barada je 1957. u raspravi *Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)*, koja je inače napisana s vrlo „oštrim stavom prema drugim naučnim radnicima“, pa se i samo uredništvo publikacije u kojoj je tekst objavljen ogradilo od njega, ⁴⁵ analizirao diplomatski materijal u zacrtanom periodu. Tom je prilikom fundacijsku listinu samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu proglasio „prividnim originalom“, a njezine kronološke elemente odbacio kao nepouzdan, tvrdeći da je opat Majnard bio poslanikom pape Aleksandra II. tek poslije 1. listopada 1061., a da prije toga nije nikako mogao biti poslanikom pape Nikole II. koji je pak reformni Lateranski sinod održao u travnju 1059. godine. ⁴⁶ Međutim, u kartularu *LP* stoji: „coram apocrisario sancte Romane ecclesie uenerabili abbate Maynardo misso a Nicolao, sanctissimo papa“ ⁴⁷ – odnosno – „in presentia etiam domini Mainardi, reuerentissimi uiri et ecclesie Romane apochrisarii, legati a supradicto apostolico N(icolao)“ ⁴⁸ čime je – prvenstveno zbog toga što Majnard u ovom slučaju nije poslanikom pape Aleksandra II., a zatim time što je taj događaj autor datirao prema pizanskom kalkulu, tj. veljačom 1059., a ne ispravno po firentinskom kalkulu (veljačom 1060.) – Baradina tvrdnja obezvrijeđena. Najzad, u historiografiji je prihvaćeno održavanje splitskoga crkvenog sabora 1059./1060. godine pod nadbiskupom Ivanom i tada izabranim nadbiskupom Lovrom, ⁴⁹ a u vrijeme pape Nikole II. čiji je pak legat na saboru bio upravo Majnard. On će biti legatom i papi Aleksandru II. na tzv. drugom splitskom crkvenom saboru održanom krajem 1061. ili početkom 1062. godine. ⁵⁰ Nadalje, Barada se glede Gojslava, ubijenog brata Petra Krešimira IV., kojega identificira s banom Gojčom, ponovno vraća na podatke iz *LP* te o njima izriče svoj sud. Fundacijsku

43 Barada, „Lapčani“, 501-502.

44 Barada, „Lapčani“, 503.

45 [„Uredništvo“], *Rad JAZU* 311 (1957) 7, [479].

46 Miho Barada, „Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)“, *Rad JAZU* 311 (1957) 7, 189.

47 Državni arhiv u Zadru (Hrvatska): HR–DAZD–337, Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, kut. 1. *Libellus Policorion*, f. 24^v (46).

48 *Libellus Policorion*, f. 2^r (1).

49 Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti* (Jastrebarsko: Naklada Slap /Knjižnica hrvatske povijesti i kulture, knj. 3/, 2002.), 143.

50 Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, 158. Usp. i Ivan Ostojić, „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“, *Bogoslovska smotra* XXXVII (1967) 3-4, 457-460.

listinu, taj „prividni izvornik“, drži „poznijim falsifikatom“ koji je učinjen „po nekim originalima“. ⁵¹ Za datacijsku formulu Krešimirova privilegija ženskom benediktinskom samostanu sv. Tome u Biogradu (*De libertate ecclesie sancti Thome*) ⁵² drži da ne odgovara 11. stoljeću, već vremenu „sastavka *polichoriona* ili *kartulara*“, tj. 14. stoljeću. To pravda činjenicom da je tada kod nas u uporabi bila rimska indikcija, pa po tome „datacija naveden isprave ne pripada originalu“. ⁵³ Za analizirane isprave iz *LP* (*De libertate ecclesie sancti Iohannis euangeliste Belgradensis*, ⁵⁴ *Priilegium regis Chressimiri de libertate huius monasterii*, ⁵⁵ *Donatio facta de terris de Sydraga*, ⁵⁶ *De libertate ecclesie sancti Thome* ⁵⁷) zaključuje „ne samo da nisu izvorne, nego su i po sastavu sasama sumnjive“. ⁵⁸ Drugih podataka iz *LP* Barada se u ovoj raspravi nije doticao.

U kapitalnom prinosu hrvatskoj crkvenoj historiografiji, u trošešanom djelu *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis* ⁵⁹ Ivan Ostojić priložio je osnovne podatke o kartularu priloživši i faksimil (*LP* f. 6^v /10/) jedne njegove stranice: „Polihorion ili topik (*Libellus policorion, qui et topicus vocatur*) Sv. Ivana Evangelista kod Biograda na Moru. Prepisan je na pergameni goticom u drugoj polovici XIV stoljeća (sl. 208). Među ostalim dokumentima, u njemu se nalazi pedeset i osam što isprava što zapisa iz vremena posljednjih kraljeva hrvatske dinastije. Sada je u Državnom arhivu u Zadru.“ ⁶⁰ I na mnogim drugim mjestima, posebno u historijatu biogradskog samostana sv. Ivana Evangelista i njegova stvarnog i pravnog nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu iznad Tkona na otoku Pašmanu, autor se obilato koristi sadržajem kartulara te donosi svoja tumačenja i razmišljanja. ⁶¹ Napose su historiografski

51 Barada, „Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)“, 199.

52 *Libellus Policorion*, f. 13^r (23).

53 Barada, „Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)“, 200.

54 *Libellus Policorion*, ff. 24^r (45) – 24^v (46).

55 *Libellus Policorion*, ff. 2^r (1) – 3^r (3).

56 *Libellus Policorion*, ff. 12^v (22) – 13^r (23).

57 *Libellus Policorion*, f. 13^r (23).

58 Barada, „Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)“, 200.

59 Split, Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1963. – 1965. U časopisu *Život s Crkvom* iz 1941. Ostojić je prvo objavio „Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju“. O samostanu sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu napisao je kraći pregledni tekst u mnogočemu – iako to nije spomenuto izravno – oslonjen upravo na građu samostanskog kartulara (Ivan Ostojić, „Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju“. *Život s Crkvom – liturgijski časopis* VII/4-5 (1941), 98-100). Nedugo potom taj je rad nadopunjen i opskrbljen literaturom te publiciran kao knjiga *Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju* (1941.), a koja će kasnije prerasti u njegovo veliko djelo o benediktincima u Hrvatskoj.

60 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. I: Opći povijesno-kulturni osvrt – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. I: Conspectus generalis* (Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1963.), 321.

61 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. II: Benediktinci u Dalmaciji*

relevantni i vrijedni Ostojićevi arhivski navodi sa signaturama domaćih arhiva i posebice Tajnog vatikanskog arhiva te opsežni popisi literature. Šteta je što se i sam nije opsežnije posvetio istraživanju samostanskog kartulara i njegovu publiciranju kao što je to bio učinio za *Pašmansku Regulu sv. Benedikta*.

Jedno je vrijeme kartular *LP* proučavala i Ranka Stojšavljević, asistentica profesora Josipa Matasovića na predmetu Pomoćne povijesne znanosti (na Filozofskom fakultetu u Zagrebu), ali se nažalost nije time nastavila baviti niti je išta o njemu publicirala.⁶²

Tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća više je stručnjaka iz bivšega Sovjetskog Saveza proučavao hrvatsku povijest. Od onih koji su se bavili srednjovjekovljem i pritom koristili *LP* izdvajamo dvojicu: Julijana Vladimiroviča Bromleja i Marena Mihajloviča Frejdenberga. Bromlej je autor knjige Становление феодализма в Хорватии. К изучению процесса класооъразования у славян која je objavljena u Moskvi 1964. godine.⁶³ Autor se u obrađivanju feudalne problematike koristi i onim što mu nudi *LP* te ga smatra važnim i vjerodostojnim povijesnim izvorom koji je inače osobno analizirao: „Наше собственное исследование третьего (*uz Kartular samostana Sv. Petra u Selu i Kartular samostana Sv. Marije u Zadru – op. T. G.*) крупнейшего хорватского средневекового картуляя – Поликориона позволяет к этому числу добавить еще более 60 актов, относящихся к XI в. Поскольку в SK (*Kartular samostana Sv. Petra u Selu – op. T. G.*) и Поликорионе (КІВ) основную массу составляют акты частных лиц, обычно ранее не привлекавшие внимания исследователей, тем самым значительно восполнен пробел в источниковедческом изучении этой категории хорватского раннесредневекового актового материала. Кстати, в целом исследование данной категории актов еще раз подтвердило общее мнение, что фальсификаторы сравнительно редко использовали ее для своих целей. Иными словами, акты, исходящие от частных лиц, в своей совокупности дают достаточно прочную основу для изучения социально-экономических отношений в раннесредневековой Хорватии, хотя, к сожалению, нельзя не признать, что сведения этих актов, как правило, значительно беднее королевских грамот.“ – U pozivnoj pak bilješki Bromlej ističe: „Исследованию

– *Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. II: Benedictini in Dalmatia* (Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1964.), 216-220 (Sv. Ivan Evandelist u Biogradu), 221-235 (Sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu).

62 Usmena obavijest dobivena od profesora Tomislava Raukara u Zagrebu, 13. listopada 2005. godine.

63 Ю. В. Бромлей (Julijan Vladimirovič Bromlej), *Становление феодализма в Хорватии. К изучению процесса класооъразования у славян* (Москва: Академия наук СССР - Институт славяноведения – Издательство «Наука», 1964.). Сjelovit prikaz knjige v. u Šime Peričić, „J. V. Bromlej: Postanak feudalizma u Hrvatskoj (prilog proučavanju procesa stvaranja klasa kod Slavena), Akademija nauka SSSR – Slavistički institut. Izdanje «Наука», Moskva 1964., str. 406.“, *Zadarska revija XIV/6* (1965), 484-488.

вопроса о достоверности актов Поликориона, относящихся к XI в., посвящена подготовленная нами к печати специальная статья“.⁶⁴

Nedugo potom dosta oštru kritiku na ovu knjigu napisala je N. Klaić.⁶⁵ Prije svega zamjera autoru što nije izvršio kritičku analizu diplomatskih izvora napominjući pritom kako je „jedina njegova kritika Policoriona za nas još uvijek tajna“ te da „još uvijek nije dokazao da ga zaista smije upotrijebiti kao svjedočanstvo za prilike na hrvatskom selu u XI st.“. Uz to iznosi još nekoliko primjedaba na neke Bromlejeve stavove i zaključke.⁶⁶

Drugi autor kojega smo spomenuli, Maren Mihajlovič Frejdenberg, napisao je više radova iz hrvatske povijesti, a ovdje ćemo se osvrnuti na članak *Seljaštvo zadarskog područja od XIII. do XV. st.*⁶⁷ jer u njemu obrađuje i pitanja vezana uz LP. Napose to dolazi do izražaja u sustavu diobe zemljišta koji je po autoru postojao već krajem 11. stoljeća (parcele procijenjene na 3-4 solida, 7-8 solida, 14-15 solida i 30-35 solida) iz čega zaključuje da postoji „neka postojana veličina koja leži u osnovi seoskog iskorištavanja zemlje, čvrsto mjerilo seljačkog ždrijeba“ – a to je – „veličina parcele (dvor – *curtis*) vrijednosti 7-8 solda“.⁶⁸ Autor, uz to pristaje uz neka Bromlejeva tumačenja, tvrdi da „kmetovi“ 11. stoljeća predstavljaju „slobodne općinare“, a oni s kraja 13. i početka 14. stoljeća „feudalno ovisne seljake“.⁶⁹

Iz ovih dvaju prikaza radova inozemnih povjesničara važno je istaknuti kako oni prihvaćaju najstariji sloj LP kao vjerodostojan povijesni izvor našega ranog srednjeg vijeka.

U vrlo važnoj i po mnogočemu prijelomnoj studiji Nade Klaić *Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara* (I. dio) / *Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije* (II. dio) hrvatska je historiografija dobila iz temelja promijenjen i nadasve vrlo izražen kritički stav o našim najstarijim ispravama.⁷⁰ Autorica je kompletno analizirala ranosrednjovjekovni diplomatski materijal do kraja 11. stoljeća, a njezini bi glavni zaključci u osnovi glasili ovako:

64 Бромлей (Bromlej), *Становление феодализма в Хорватии*, 71-72, билj. 314.

65 Nada Klaić, „Uz problem geneze feudalizma u Hrvatskoj. Povodom djela Становление феодализма в Хорватии, od J. V. Bromleja (ANSSSR, Inst. slav., Moskva 1964)“, *Jugoslavenski istorijski časopis* 3-4 (1966), 67-78.

66 Klaić, „Uz problem geneze feudalizma u Hrvatskoj“, 75-77.

67 Maren Mihajlovič Frejdenberg, „Seljaštvo zadarskog područja od XIII. do XV. st.“, *Rad JAZU* 369/17 (1975), 117-138.

68 Frejdenberg, „Seljaštvo zadarskog područja od XIII. do XV. st.“, 127-128.

69 Frejdenberg, „Seljaštvo zadarskog područja od XIII. do XV. st.“, 131.

70 Nada Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, *Historijski zbornik* 18/1965 (1966), 141-188; Nada Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, *Historijski zbornik* 19-20/1966-1967 (1968) 1-4, 225-263. Iako se radi o jednoj studiji u dva dijela, tiskarskim propustom naslovi se razlikuju.

- a) danas ne raspoložemo ni s jednim izvornikom neke naše vladarske isprave
- b) sve isprave hrvatskih narodnih vladara sačuvane su u boljim ili lošijim prijepisima i preradama
- c) sve naše vladarske isprave po diplomatskoj strukturi (formulama) pripadaju privatnim ispravama, pa su, sukladno tomu, diplomatski falsifikati, a većinom su ih izradili notari, odnosno njihova je „redakcija izvršena po notarskom receptu samostanskih ili gradskih ustanova“
- d) jedan od glavnih uzroka nastajanja diplomatskih falsifikata treba tražiti „u vrlo kasnom postizavanju pravne dokazne snage isprave“
- e) autorica poziva na detaljnu jezičnu i pravnu analizu našega ranosrednjovjekovnog diplomatskog materijala
- f) i najzad s pravom konstatira da je pogrešno i neprimjereno odbaciti povijesnu jezgru bilo koje isprave samo zbog toga što je njezin diplomatski oblik neispravan.

U tom pogledu treba promatrati i izrečene ocjene N. Klaić za isprave sačuvane u *Rogovskom kartularu*. Naime, ocjene o diplomatskoj vrijednosti isprava iz *LP* rastrkane su u navedenoj studiji, pa ćemo ih ovdje nastojati skupiti kako bismo dobili jednu zaokruženu sliku, doduše samo o najstarijem dijelu *LP*.

Glede *LP* N. Klaić prvo navodi stavove Račkoga koji je tzv. proširenu verziju fundacijske listine smatrao falsifikatom, potom Šišića koji je kraću verziju držao izvornikom, kao i poslije V. Novak, odnosno Nagya koji za istu ispravu tvrdi da nije potekla iz vladarske kancelarije, da sastavljači kartulara nisu razlikovali javne od privatnih isprava itd.

N. Klaić analizirala je kraće i proširene verzije fundacijske listine i odmah se može primijetiti da je počesto osobine jedne pripisivala drugoj i obrnuto. Za invokaciju Krešimirovih isprava „koje su u izobličenom obliku ušle u poznati Policorion rogovske opatije“ tvrdi da im je teško utvrditi izvoran oblik te da „konačni oblik darovnica samostanu sv. Ivana datira iz druge polovice XIV. st.“, pozivajući se pritom na L. Jelića. Međutim, potonje nikako ne odgovara činjeničnom stanju jer tzv. kraća fundacijska listina nije mogla tada nastati, a po notarskoj ovjeri znamo da je prijepis tzv. proširene verzije nastao 1324. godine prema starijem predlošku. Dakle, ni jedna ni druga isprava ne datiraju „iz druge polovice XIV. st.“ jer su one u to vrijeme samo prepisane u *LP* bez ikakvih iole znatnijih prerada. Za invokaciju autorica zaključuje da je ona kao diplomatska formula „varijabilni i nebitni dio isprave“ – drugim riječima – „nikakav oslonac za stvaranje nekih sigurnijih zaključaka“.⁷¹

71 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 168-169.

Posvetivši se kronološkoj analizi, autorici je upravo formula datacije bila gotovo ključna u klasificiranju naših isprava u privatne⁷² neovisno o tome što im je formalno izdavač vladar. S pravom ističe da pogreške koje nalazimo u toj formuli „nisu uvijek rezultat neispravnosti“ diplomatskog materijala pa u tome kritizira Račkoga koji je pogreške u dataciji držao jednim od „dokaza lažnosti“, ali „upravo on u Documenta bez mnogo okolišanja ispravlja datume, spašavajući na taj način ugled ugroženih isprava“.⁷³ Također tvrdi da je u naših pisara zamjetljivo glede datiranja isprava „ne samo veliko neznanje, nego i nehaj“ što kao rezultat na koncu ima otežano proučavanje i donošenje čvrstih zaključaka.⁷⁴ Kako datacijska formula sadrži podatke o *datum* ili *datum temporale* i *actum* odnosno *datum geographicum*, N. Klaić upozorava da baš preko te formule ne znamo mjesto izdanja isprava u korist biogradskih samostana sv. Ivana Evanđelista i sv. Tome.⁷⁵ Za kratke pak zapise o darivanjima i kupnjama zemljišta vezanih uz samostan sv. Ivana Evanđelista autorica tvrdi da su nastali tek u 14. stoljeću, pa je njihov pisar-sastavljač kartulara izostavio formulu *actum*, a svjedoci nisu poimenično navedeni, već su stavljeni u zajedničku kategoriju kao *testes*.⁷⁶ To što *datum temporale* nije naznačen u nekoliko isprava iz kartulara LP smatra „nekako razumljivo“.⁷⁷ Zanimljivo je primijetiti da autorica upravo s tzv. kraćom verzijom fundacijske listine Sv. Ivana Ev. otpočinje kronološku analizu isprava Petra Krešimira IV. za koju pak tvrdi da se različito datira zbog neslaganja navedenih kronoloških elemenata pa u nastavku navodi sve mogućnosti za njezinu dataciju (prema indikciji veljačom 1058., prema *calculus Pisanus* veljačom 1059., prema *calculus Florentinus* veljačom 1060.).⁷⁸ Navodi i Baradinu analizu u kojoj on odbacuje kronološke elemente ove isprave i proglašava je prividnim izvornikom.⁷⁹ Ispravu kojom Petar Krešimir IV. dodjeljuje slobodu samostanu sv. Tome u Biogradu (*De libertate ecclesie sancti Thome*⁸⁰) glede datacije smatra toliko problematičnom da odlučuje staviti veliki upitnik na cjelokupan sadržaj LP iz vremena narodne dinastije riječima: „...ukoliko isprave u tom kartularu uopće treba ozbiljno razmatrati!“⁸¹ Smatramo da je takva ocjena, iako očigledno ishitrena jer je autorica tek obradila formulu invocacije i datacije, jednostavno pretjerana! Naime, malo dalje u istoj studiji okreće stvari i pretpostavlja da bi upravo – zbog riječi *intrante* – isprava bana Stjepana, po Račkom iz 1042. godine, nastala

72 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 171, 176.

73 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 170.

74 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 171.

75 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 172.

76 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 175.

77 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 177.

78 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 178.

79 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 178, bilj. 354.

80 *Libellus Policorion*, f. 13^r (23).

81 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 178.

preradbom fundacijske listine biogradskog samostana sv. Ivana Evanđelista, pa bi se njezin nastanak mogao datirati u 14. stoljeće.⁸² No, u ovom slučaju se radi o očitom autoričinu *lapsus calami* jer oznake *intrante* nema ni u tzv. kraćoj ni u tzv. proširenoj verziji fundacijske listine. Ta kronološka oznaka javlja se samo u potvrdi isprave o osnutku samostana sv. Petra na otoku Rabu koju je učinio kralj Petar Krešimir IV. dana 16. svibnja 1070. godine.⁸³ Spominjanje pak kralja Zvonimira u *LP* (*Anno millesimo ab incarnatione domini nostri Iesu Christi uidelicet septuagesimo sexto, indictione uero quinta decima, tempore autem Gregorii septimi pape et Demetrii, Dalmatie ac Chroatie regis, et domini Petri, eiusdem monasterii abbatis religiosi.*⁸⁴ *Anno ab incarnatione eius millesimo LXXV°, indictione uero XV^a, apostolante Gregorio VII papa, imperante Michael apud Grecos, regnante Suinimir apud Sclauos, Petro existente abbate in monasterio sancti Iohannis.*⁸⁵) N. Klaić komentira riječima kako je njegovo vladanje u *Rogovskom kartularu* označeno „neobičnim“ rječnikom! – dodajući k tomu da takvo „datiranje i terminologija, koju osim papinske kancelarije ne upotrebljava ni jedna druga pisarna, svakako govori u prilog ispravnosti datuma, ali i o preuzimanju podataka iz nekog drugog izvora“.⁸⁶ Za prvu spomenutu dataciju napominje da se iznimno nalazi u eshatokolu. Nakon datacije autorica prelazi na formulu intitulacije isprava hrvatskih narodnih vladara za koju čvrsto tvrdi da je rezultat rada notara, odnosno da je redakcija tih isprava izvršena po „notarskom receptu“ bilo u samostanima bilo gradskim ustanovama.⁸⁷ Također smatra da se sastavljač isprava u kartularu *LP*, a koje se odnose na kraljeve Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira, ugledao na zadarske isprave u kojima je redovno zastupljen genitivni oblik u formuli intitulacije.⁸⁸ Autorica navodi primjer tzv. kraće fundacijske listine biogradskog samostana sv. Ivana Evanđelista koja se „u novije vrijeme smatra jedinim originalom“, pa i pruža mogućnost paleografske analize, a čiji protokol i u njemu zastupljena formula intitulacije otvara put različitim tumačenjima, u prvom redu onomu J. Nagya da ju je sastavio destinatar, koja pak na koncu ne daju čvršćih odgovora i zaključaka.⁸⁹ Drugim riječima, N. Klaić ovdje ipak ostavlja mogućnost da se radi o izvorniku navedene isprave! S pravom pak kritizira spomenuto Nagyovo tumačenje o tome da je samostanski opat izradio fundacijsku listinu jer je formula

82 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 180.

83 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I. (listine godina 743. – 1100.). Ur. Marko Kostrenčić, sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti /Historijski institut/, 1967.), 114–115.

84 *Libellus Policorion*, f. 8^v (14).

85 *Libellus Policorion*, f. 10^v (18).

86 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 183.

87 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 184.

88 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 186.

89 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“, 187.

intitulacije usporediva s drugim ispravama, a još više je začuđuje što sam opat sebi ne daje „nikakve titule“. Doduše, Krešimirovu intitulaciju N. Klaić citira kao *rex Chroatorum et Dalmatinorum*,⁹⁰ no ona u spomenutoj ispravi ne glasi tako već: *rege Chroatorum et Dalmatiarum*⁹¹ odnosno u *LP* kao *rege Chroatorum et Dalmaciarum*.⁹² Tako da je ovo *Dalmatiarum* ostalo neobjašnjeno.

Analiziravši formulu arenge, autorica ističe da ona doduše nije neophodna, ali „pomaže pri ocjeni istinitosti isprava“.⁹³ Uz to negira i tvrdnju kako izostanak arenge u ispravi treba pripisati tomu što bi iza njezina sastavljanja stajao sam destinatar. Naime, očiglednije je da su kasniji sastavljači vladarskih isprava imali pred sobom notarske formulare za izradu isprave, a ta „u pravilu – izuzevši oporuku – ne pozna arengu“.⁹⁴

Za notifikaciju ili promulgaciju N. Klaić kao primjer uporabe ove formule navodi dva upisa u kartular *LP*: *Notum sit omnibus fidelibus tam presentibus, quam futuris, quod Prestancius, Belgradensis episcopus, gratia diuine et humane karitatis ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani (...)*,⁹⁵ i *Notum sit omnibus fidelibus, tam posteris quam presentibus, quia nos Belgradenses diuites ac inopes (...)*⁹⁶, a smatra da su takvima oblikovne u 14. stoljeću pri sastavljanju kartulara.⁹⁷

Autorica potom dosta prostora posvećuje, a što je razumljivo, dispoziciji isprave koju skupa s ekspozicijom naziva „dušom isprave“.⁹⁸ Drži da je s formalne strane potpuno „opravdano sumnjati u ispravnost“⁹⁹ isprave kojom se podjeljuje sloboda samostanu sv. Tome u Biogradu (*De libertate ecclesie sancti Thome*).¹⁰⁰ K tomu pomalo zajedljivo dodaje kako sastavljač te i sličnih isprava „nije imao pojma“ kakva je diplomatska forma potrebna za jedan kraljevski privilegij.¹⁰¹ Unatoč tomu N. Klaić ne dvoji o istinitoj povijesnoj jezgri ovoga privilegija zapisanoga u *LP* te ga definira kao kasniji notarski proizvod. O načinu na koji su svi ti sastavci – isprave i kratki zapisi – nastali, autorica pruža tumačenje koje ne mora biti i konačno. Naime, stajališta je da sastavljač kartulara *LP* nije imao odveć problema pri svome

90 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I, 132.

91 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I, 88.

92 *Libellus Policorion*, f. 24^r (45).

93 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 225.

94 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 227.

95 *Libellus Policorion*, f. 8^r (13).

96 *Libellus Policorion*, f. 8^v (14).

97 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 228.

98 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 228.

99 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 231.

100 *Libellus Policorion*, f. 13^r (23).

101 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 231.

poslu pa je samo u obliku kratkih zapisa ponavljao formulu *regali auctoritate dono, concedo, annuo* – „htijući na taj način dočarati svojim suvremenicima u XIV st. sliku kraljevskog privilegija“. ¹⁰² Tim postupkom on se vjerojatno nije „mnogo zabrinjavao hoće li biti prepoznat kao falsifikator“ jer mu takvo što nije imao tko zamjeriti. N. Klaić taj zaključak temelji na činjenici da u samostanskom-opatijskom arhivu nije sačuvan ni jedan sporni dokument ili svjedočanstvo koje bi govorilo protivno posjedovanju najstarijih posjeda Rogovske opatije u Doljanima, Raštanima, Božani, Sidrazi, Sikovu, Nabrezju, Miranjama i Jošanima. ¹⁰³ Sve sprijeđa izrečeno navelo je autoricu na sljedeće: „notarsko ruho tobožnjih Krešimirovih darovnica biogradskim samostanima zapisanih u Policorionu iz XIV st. rezultat je pomanjkanja stvarnih autentičnih izvora u vrijeme sastavljanja kartulara, tj. u drugoj polovici XIV stoljeća“. ¹⁰⁴ U nastavku se pak skreće pažnja na dvojnost pristupa podacima iz *LP*: „... za historičara koji iscrpljuje izvore i gradi svoje zaključke na njihovoj historijskoj jezgri takva konstatacija nije tako kobna kao za diplomatičara“ – jer ih – „prvi uz potrebni oprez može upotrijebiti, drugi je primoran da ih kao spomenike XI st. odbaci“. ¹⁰⁵

Ovdje se valja zaustaviti na nekoliko tvrdnji N. Klaić. Prvo, teško se može složiti s tvrdnjom da je takav oblik kratkih zapisa kao što je u *LP* rezultat „pomanjkanja stvarnih autentičnih izvora“ jer vjerojatno pojedinačne isprave za svaki posjed zasebno i nisu bile nikad napisane. Genezu kratkih zapisa o darovanjima odnosno samostanskom posjedovanju treba tražiti u samostanskim memorijalnim zapisima kojima je, kad su nastali u drugoj polovini 11. stoljeća, bilo dovoljno dakako samo prisustvo svjedoka ili pak samo vladareva volja iskazana redovnicima. Ti su zapisi po svojoj funkciji upravo svjedočanstvo 11. stoljeća iako bivaju u kartular prepisani dosta kasnije. Protokom vremena, smrću svjedoka ili pak promjenom opata i redovnika nije bilo potrebe za pravdanjem posjeda sve do onoga trenutka kad bi izbio neki spor ili jednostavno došlo do promjene političkih i drugih prilika, a u kojima je trebalo zaštititi samostansku svojinu. Da se na kratkim zapisima uistinu pokušalo iskonstruirati potpune kraljevske darovnice, to bi tek bio pravi diplomatički falsifikat, što u spomenutom slučaju dakako nije riječ. S druge pak strane, ni na ovome primjeru N. Klaić ne osporava povijesnu jezgru kartulara *LP*, a spomenuti valja i njezinu konstataciju kako pisar darovnice za Diklo uopće ne poznaje „rogovske formulare“, što samo ide u prilog izrečenom određivanju ovih zapisa kao *liber traditionum* ¹⁰⁶

102 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 232.

103 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 232, bilj. 463.

104 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 232.

105 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 232.

106 O *liber traditionum* v. Mirjana Matijević Sokol, „Samostanski memorijalni zapisi (libri traditionum) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara)“, u: 2. *Istarski povijesni biennale*

– koji pak pojedinačno zbog svoje jezgrovitosti – mogućem falsifaktoru i nisu mogli biti od naročite koristi.

U nastavku svoje *Diplomatičke analize* N. Klaić ipak daje nešto drugačije objašnjenje postanka kratkih darovnih zapisa u *LP* nego što je to netom izrekla, tako da ne bi bila riječ o tome da su tu u pitanju izvaci iz stvarnih darovnica, nego da je darovanje izvršeno usmenim putem, a pritom sastavljač *LP* daje formuli dispozicije „takav oblik kakav je odgovarao njegovim pojmovima i znanju o kraljevskoj darovnici XI stoljeća“.¹⁰⁷ Potonjem ipak moramo prigovoriti činjenicom da sastavljač *LP* u biti samo prepisuje tzv. proširenu verziju fundacijske listine, a tu istu listinu prepisao je zadarski notar na zahtjev Zadrana 1324. godine povodom zadarsko-šibenskog spora oko otoka Žirja. Drugim riječima, formu ovih tzv. kraljevskih zapisa ne daje sastavljač *LP* jer on djeluje u drugoj polovini 14. stoljeća. Nadalje, ako je bio posrijedi samo usmeni dogovor ili predaja/poklanjanje posjeda, onda ni u kratkim zapisima ne možemo gledati diplomatički falsifikat niti ih kao takve automatizmom odbaciti, već u njima jedino prepoznati, u određenom trenutku, zapisanu samostansku tradiciju. Ipak autorica čini određeni uzmak kada nakon izrečenih negativnih ocjena pledira za pravnu analizu formule dispozicije u ispravama hrvatskih narodnih vladara.¹⁰⁸

Malo dalje autorica se u svome tekstu nanovo vraća na kartular *LP* te objektivnu formu darovnica zapisanih u njemu pripisuje utjecaju talijanskog notarijata smatrajući da su uz javne i privatne isprave u kartularu „u tom zborniku samostanskih dokumenata dobile svoj završni oblik tek prilikom sastavljanja tog znamenitog popisa posjeda“. Obrazlaže to riječima da su darovnice po svojoj kratkoći i jednostavnosti vrlo pogodne za falsificiranje zato što su lišene različitih formalnosti koje sadržavaju druge vrste isprava.¹⁰⁹ Međutim, sve je ovo teoretiziranje suvišno ako darovnica u stvari nije bila uglavljena pisanim putem u trenutku nastanka, a u pogledu *LP* baš je o tome riječ.

U pogledu formule sankcije N. Klaić drži da se one „rogovskoj opatiji nisu prepisivale“, ali da su „ponekad vrlo nespretno, upisane prijethje duhovnim kaznama“.¹¹⁰ Izuzetak je po autorici samo „fundacionalna isprava iz 1059.“, uz napomenu da po

– 2nd *Istrian history biennale: Sacerdotes, iudices, notarii... – posrednici među društvenim skupinama/ Sacerdotes, iudices, notarii... – mediators among social groups. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa/Conference Papers from the International Scientific Conference*, sv. 2/2nd vol., ur. Neven Budak (Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pučko otvoreno učilište Poreč/Zavičajni muzej Poreštine, 2007.), 5-19. Ponovljeno u: Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014.), 123-135.

107 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 236.

108 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 236.

109 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 236-237.

110 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 242-243.

svemu sudeći nije poznat izvorni oblik formule sankcije ni za jednu ispravu kralja Petra Krešimira IV.¹¹¹ Pozadinu pak nastanka formule sankcije zabilježene u našim vladarskim ispravama zbog česte uporabe duhovne kazne autorica vidi u utjecaju talijanskog notarijata i papinske isprave na naša područja u kasnijem razdoblju, odnosno ni jedna od njih nije nalik „na tadašnje vladarske prijetnje i kazne“.¹¹² I u ovom se slučaju može opaziti problem koji je pred autoricu stavila i tzv. kraća i proširena fundacijska listina samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu.

Prelazeći na posljednji dio isprave – eshatokol – N. Klaić u njega ubraja koroboraciju koju inače suvremena diplomatika ubraja u tekst ili korpus isprave.¹¹³ Formulom koroboracije najavljuju se sredstva, odnosno načini koji ispravu osnažuju kako bi njezin pravni čin imalo pravni učinak. Za tzv. kraću verziju fundacijske listine biogradskog samostana (*diffnitionis cartula*)¹¹⁴ piše da ju je ovjerio sam kralj, ali zato „koroboracija koja je dodana tobožnjim Krešimirovim darovnicama u istom kartularu ne može biti autentična“.¹¹⁵

Što se tiče navođenja svjedoka (*testes*), čija formula čini ključni moment u razvitku isprave pod utjecajem tzv. renesanse rimskoga prava od 12. stoljeća nadalje,¹¹⁶ autorica nepotpuno citira svjedoke fundacijske listine biogradskog samostana u osobama župana i jednog vratara.¹¹⁷ U zaključnom dijelu ovog odjeljka N. Klaić sklona je glede koroboracije ustvrditi ne samo da ni jedan od njezinih oblika zabilježenih u našim vladarskim ispravama ne odgovara uzusima isprava zapadno-europskih vladara već da su one proizvod, tj. da se tu radi o „svjesnom novom poslu različitih sastavljača“.¹¹⁸ Usto nanovo odbacuje tvrdnje nekih istraživača da bi takav oblik isprava iz razdoblja narodne dinastije potjecao od ruku samih destinatarata jer da je tomu tako, darovnice bi imale „drugi oblik i ovjerovljenje“.¹¹⁹ O samom pak ovjerovljenju ističe: „tako dugo dok i u Dalmaciji nema notara kao osobe javne vjere, koji ima pravo i dužnost ovjerovljavana isprava, ili tako dugo dok nisu zastupnici javne vlasti (nadbiskupi, biskupi ili priori) imali to isto pravo, isprava nije imala i nije mogla imati ovjerovljenje“.¹²⁰

111 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 243.

112 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 243.

113 Usp. Paulus Rabikauskas, *Diplomatica generalis. Praelectionum lineamenta (Ad usum auditorum)* (Romae: Pontificia Universitas Gregoriana – Facultas historiae Ecclesiasticae, 31971.), 30; Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija, rječnik kratica* (Zagreb: Školska knjiga, 31991.), 152.

114 *Libellus Policorion*, f. 24^v (46).

115 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 248.

116 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 244.

117 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 248.

118 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 250.

119 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 250.

120 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 253-254.

Nakon svega gore izrečenog N. Klaić poziva na nužnost jezične analize našega diplomatskog gradiva jer i sama dolazi do zaključka da se u jednoj te istoj ispravi znaju upotrebljavati „drukčiji jezični oblici, nego u tekstu ili protokolu“ te na potrebu ispitivanja pravne dokazne snage isprave.¹²¹ Naime, po autorici glavni povod izradi diplomatskih falsifikata treba tražiti u činjenici da su isprave vrlo kasno postale pravnu dokaznu snagu, a citirajući H. Bresslaua, karta se vremenom pretvara u noticiju koju sastavlja destinatar sa svrhom da sačuva spomen na izvršeni pravni akti i imena svjedoka. Stoga noticija na sudu nema dokaznu moć, već daje samo prednost onomu tko je posjeduje.¹²²

U nastavku svoje zaključne riječi N. Klaić sa skepticizmom gleda na mogućnost da ćemo među našim vladarskim ispravama naći: „sigurne tragove originala!“¹²³ Obrušava se pritom izravno na pašmanske benediktince riječima koje valja citirati u cijelosti: „Štaviše, rogovska opatija koja je s najmanje ustručavanja zloupotrebila kraljevsko ime – sastavljaju je bio poznat samo Krešimir – sastavila je svoje »darovnice« vjerojatno u XIV stoljeću. Zato su te darovnice, da se poslužimo Šišićevim izrazom, grubi diplomatski falsifikati, koji zaista nemaju ništa zajedničkog s vladarskim diplomama XI stoljeća.“¹²⁴ Međutim, ovim riječima N. Klaić može se prigovoriti na nekoliko razina. Kao prvo, točno se zna kada nastaje prijepis tzv. proširene verzije fundacijske listine za samostan sv. Ivana Evanđelista u Biogradu. Riječ je o 1324. godini u vezi sa zadarsko-šibenskim sporom oko Žirja i drugih otoka, a tu dugačku ispravu piše i ovjerava zadarski notar Stjepan (*Stephanus Petri pictoris, imperiali auctoritate notarius et Iadrensis iuratus*).¹²⁵ U njezinu nastanku nemamo spomena imena ni jednoga benediktinca, već su u njoj sve navedeni zadarski gradski dužnosnici koje su, dakako, podacima ipak morali opskrbiti upravo redovnici s Pašmana. No, da ne ponavljamo sve izrečeno za tzv. proširenu, ne vrijedi to isto i za tzv. kraću verziju fundacijske listine, a koju je upravo Šišić smatrao originalom. O poznavanju ili nepoznavanju drugih hrvatskih vladara rječito govori činjenica da se u *LP* na nekoliko mjesta spominje i kralj Zvonimir. Također se spominje i neimenovana kraljica. Po prirodi stvari zastupljenost imena kralja Petra Krešimira IV. da se opravdati time što je ipak on osnivač samostana i sukladno tomu donator različitih zemljišnih parcela. Najzad, ako prema tvrdnji N. Klaić sporne darovnice nikad i nisu bile izvorno napisane, već izrečene usmenim putem, a onda u samostanskoj tradiciji nakon nekog vremena dožive zapisivanje u vidu samostanskih memorijalnih zapisa pa onda kao takvi uistinu „nemaju ništa zajedničkog“ s vla-

121 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 255.

122 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 256.

123 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 261.

124 Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“, 261.

125 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I, 92.

darskim diplomama 11. stoljeća, pred njihovom formom trebamo zastati jer one kao takve nisu diplomatski falsifikat, već druga diplomatska kategorija kojoj su nadolazeća stoljeća sačuvala izvorni oblik, a nekima (npr. tzv. proširenoj verziji) dala oblik integralne isprave. Potonje je u svakom pogledu „grubi“ diplomatski falsifikat, ali pojedinačno gledajući svaki od tih kratkih unesaka – zapisa nikako ne možemo smatrati falsifikatom.

N. Klaić izvršila je sustavnu analizu našega diplomatskog materijala do 1102. godine, ali možemo opaziti da je baš s *Rogovskim kartularom* imala dosta poteškoća. Dok je druge izvore s lakoćom grupirala u diplomatske falsifikate bilo splitske¹²⁶ bilo zadarske crkve te im pronalazila ove ili one okolnosti i pozadinu nastanka, to isto nije mogla jednostavno učiniti i s rogovskim diplomatskim gradivom. Također se osjeća želja da se detektira diplomatska neautentičnost, no i jedan zanimljiv metodološki pristup. Naime, u nekoliko slučajeva N. Klaić osobine veće, tzv. proširene verzije fundacijske listine, možda i nesvjesno, pripisuje onoj kraćoj verziji. Dok je prvu bez većih problema i k tomu dosta razložno proglasiti diplomatskim falsifikatom, to pak nije moguće izravno učiniti i s tzv. kraćom verzijom u čijem kontekstu čak ni Žirje ne smatra upitnim. Ipak, autorica je svojim izraženim kritičkim pristupom otvorila ili potakla mnoga povijesna i diplomatska pitanja tako da je davanje odgovora na njih, u svezi s promatranim diplomatskim materijalom, rezultiralo narušavanjem autentičnosti ili pak povećanjem njegove vjerodostojnosti.¹²⁷

Baš u vremenu objavljivanja prvog i drugog dijela navedene studije N. Klaić o diplomatskim karakteristikama našega najranijeg diplomatskog gradiva u Zagrebu je 1967. godine, nakon dugo godina rada i priprema tiskan u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti prvi svezak *Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Zbornik obuhvaća isprave od 743. do 1100. godine, a gra-

126 Tako za splitske falsifikate autorica tvrdi, stoga što je taj grad bio čvršće povezan sa susjednim hrvatskim zaleđem negoli je to slučaj s drugim dalmatinskim gradovima, da su njihovi sastavljači bili upoznati s načinom „ovjerovljenja arpadovske i anžuvinske kancelarije, prije svega pečatanje, pa su pomoću njega nastojali učvrstiti svoje sastave“ (Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije /II. dio/“, 261).

127 Dugo nije bilo izravna osvrta na taj rad. Tek deset godina po smrti N. Klaić M. Brković konstatira da je autorica pokušala napraviti kritičku analizu isprava hrvatskih narodnih vladara, došavši do suprotnih rezultata naspram F. Račkoga i J. Nagya, te sljedećim riječima ocjenjuje njezin rad: „Međutim, iako je imala pred sobom izvore i rezultate dosadašnjih istraživanja, a za svoje vrijeme slovila kao najpoznatiji hrvatski diplomat, ta je autorica obavila posao s visokim stupnjem nejasnoće i hiperkritičnosti.“ (Milko Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža* (Zadar – Mostar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru /Djela, knj. 10/ i ZIRAL - Zajednica izdanja „Ranjeni labud“ /knj. 106 – Biblioteka Stećak, knj. 5/, 1998.), 11).

divo su prikupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović pod uredništvom Marka Kostrenčića. Kako se radi o uzornom diplomatskom izdanju gdje je u egdotičkom pogledu primijenjena tzv. interpretativna metoda objave diplomatskog gradiva, a bio je predviđen i zaseban faksimilijar koji nažalost do današnjeg dana nije otisnut, priređivači su izvršili podrobnu paleografsku, diplomatsku i kronološku analizu svake pojedinačne isprave i naveli temeljnu historiografsku literaturu o njoj. Odmah treba primijetiti da su stavovi o našem najranijem diplomatskom materijalu u *Diplomatičkom zborniku* i u navedenoj studiji N. Klaić po mnogočemu različiti i suprotni. U pogledu *LP* priređivači su izvršili drugačiju dataciju njegovih pojedinih upisa temeljeći takvu odluku na komparativnoj metodi s drugim izvorima.

U kratkom enciklopedijskom članku o glavnom, od kralja darovanom posjedu biogradskog samostana sv. Ivana Evanđelista – Rogovu (lat. *Rogoua*), navode se i podaci o *Rogovskom kartularu*. Autor članka Tomislav Raukar određuje ga kao zbornik isprava o posjedima samostana koji sadrži isprave od 1059. do 1368. godine, a njegov nastanak datira posljednjom četvrtinom 14. stoljeća. Ocjenjujući ga u cjelini, konstatira pak da je *Rogovski kartular* važan izvor za „studij društveno-ekonomskog uređenja na teritoriju srednjovjekovne Dalmacije“.¹²⁸ Iako kratak, sukladno svojoj namjeni, ovaj članak u potpunosti sadržava sve važne činjenice iz povijesti ovoga srednjovjekovnog kraljevskog, a potom samostanskog posjeda.

U opsežnom i temeljitom radu iz 1972. godine *Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV. i XVI. stoljeću* isti je autor upozorio u pogledu *Libellus Policorion – Rogovskog kartulara* da je pristupajući njegovu sadržaju prije svega potrebna iscrpna paleografska, diplomatska i na koncu povijesna analiza. Osnovni pak moment njegova nastanka autor vidi u borbi Rogovske opatije s Vranskim prioratom za zemljišne posjede u zaleđu Biograda. Dodatnu potvrdu takvu stajalištu pronalazi u činjenici da se u *LP* „uopće ne spominje iscrpnije otočni dio samostanskih posjeda“.¹²⁹ Međutim, u vrijeme kada je ovaj rad publiciran nije bila izvršena topografska analiza samostanskih posjeda prema *LP*, a i ono što je bilo dotad učinjeno u tome pravcu kasnije je doživjelo brojne ispravke, posebice u po-

128 Tomislav Raukar, „Rogovo (Rogoua)“, *Enciklopedija Jugoslavije* 7 (1968), 88-89. Uz članak je navedena i osnovna literatura: Ljubićevo izdanje kartulara u *Starinama* i Jelićeve *Povjesno-topografske crtice*. Inače, ovaj je članak u nepromijenjenom obliku, a što dodatno potvrđuje njegovu leksikografsku vrijednost, objavljen i u novoj *Hrvatskoj enciklopediji*, ali bez popisa literature i navoda o autoru (usp. „Rogovo“. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 9 (Pri – Sk), ur. Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007., s. v.; „Rogovo“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53213>).

129 Tomislav Raukar, „Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV. i XVI. stoljeću“, *Historijski zbornik* 23-24/1970-1971 (1972), 217.

gledu otočnih posjeda. Unatoč tomu prijedlog o pozadini nastanka prvi je izravan pokušaj davanja odgovora na pitanje zašto je sastavljen ovaj kartular, a i kasnije će imati refleksija u historiografiji.

Važne lingvističke radove temeljene na našem srednjovjekovnom diplomatskom materijalu, pa sukladno tomu i kartularu *LP*, napisala je Vesna Jakić-Cestarić.¹³⁰ U 70-im godinama 20. stoljeća objavila ih je tri i u svima se dotakla građe *LP*.

U članku *Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća* o antroponimima u zaleđu Biograda, a temeljem *Rogovskog kartulara*, autorica je evidentirala pedeset četiri osobna imena u 11. stoljeću, od kojih je osam kršćanskih, a ostala sva hrvatska (čak 6/7). U isto vrijeme na susjednom Pašmanu kod mjesta Tkona, prema imenima vlasnika zemlje, stanje je dijametralno suprotno jer su tu romanski i kršćanski antroponimi „u znatnoj prevagi nad hrvatskim“ (čak 4/5 romanskih i kršćanskih).¹³¹

U svojoj danas već klasičnoj sintezi hrvatskog ranosrednjovjekovlja *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* N. Klaić prikazala je motive i okolnosti utemeljenja samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu za koji smatra da nije bio glagoljaški jer za to „nema, čini se, dovoljno opravdanja“. Zbog prisustva papinskog legata Majnarda činu osnutka i darovanja samostana isključuje gotovo svaki glagoljaški karakter, ali sam čin drži vjerodostojnim. Za *LP* je ustvrdila da je napisan u 14. stoljeću, a kraljevske darovnice koje se u njemu navode također da su tada sastavljene „pa se ne mogu razlučiti istinske darovnice od kasnijih dodataka“. Upozorava da ni jedna od darovanih tzv. *terrae regales* nema oznaku veličine, a zbog nesačuvanosti drugih vrela ništa više ne možemo o tome reći. Kritizira pisanje V. Babića u *Historiji naroda Jugoslavije* da je opatija u drugoj polovini 11. stoljeća stekla osamdeset većih ili manjih posjeda, kao i tvrdnju I. Ostojića da je opatija tada već imala trideset šest sela u posjedu.¹³² Međutim, potonji podatci u

130 Vesna Jakić-Cestarić, „Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 19 (1972), 99-166; Vesna Jakić-Cestarić, „Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća“, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 21 (1974), 291-337; Vesna Jakić-Cestarić, „Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća“, *Onomastica Jugoslavica* 6 (1976), 195-215.

131 Jakić-Cestarić, „Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća“, 203-204. Autorica je tom prilikom najavila i zasebnu studiju o osobnim imenima u 11. stoljeću koja se navode u kartularu *LP* (203, bilj. 40). No, to do danas nažalost nije realizirano. Antroponimiju otoka Pašmana za razdoblje od 1279. do 1355. god. na osnovu tiskane građe obradila je Barbara Kolanović, „Povijesni antroponimi otoka Pašmana (1279. – 1355.)“, *Čakavska rič* XXX/1-2 (2002), 429-442, dok je korpus kasnosrednjovjekovnih pašmanskih antroponima na temelju arhivskog gradiva (notarijat) izradio Kristijan Juran, „Prilozi kasnosrednjovjekovnoj antroponimiji otoka Pašmana“, *Hieronymus* 1 (2007), 133-156.

132 Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 416-419. Tekstu je priložen i faksimil naslovnice i prve stranice kartulara *LP*.

načelu odgovaraju dostupnim izvorima, ali dakako ne samo za 11. stoljeće, već i za kasnija razdoblja.

U pogledu rječničke obrade hrvatskoga srednjovjekovnog latiniteta treba obavezno spomenuti da je u njegov korpus ušao te bio obrađen cjelokupan leksik *Rogovskog kartulara*. Taj je leksikografski rad trajao od 1973. do 1978. godine, a kao rezultat polučio je vrijedno djelo: *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, skupine autora i suradnika pod vodstvom Marka Kostrenčića, Veljka Gortana i Zlatka Herkova. Od hrvatskih suradnika koji su ekscerpitali građu bili su tu Rajka Modrić, Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović i dr.¹³³ Zanimljivo je primijetiti da su se autori češće odlučivali za Alačevićeve dijelove kartulara koje je objavio u *BASD* nego za Ljubićevo izdanje, a za što u biti nema opravdanja osim u nekoliko slučajeva.

U knjizi *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (1984.) autorice Lelje Dobronić obrađena je u osnovnim crtama problematika posjedovnih odnosa i dugogodišnjeg parničenja između templara i Rogovske opatije.¹³⁴ Dio te građe nalazi se prepisan u *LP*. Iste godine tiskana je i opsežna autoričina studija *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, u kojoj nešto detaljnije obrađuje posjedovne odnose (vrijedan je napose kartografski prikaz posjeda i njihova razgraničenja),¹³⁵ ali opet ostavlja dosta prostora za detaljnu analizu ovoga benediktinsko-templarskog sporenja za zemlje u široj biogradskoj okolici.

U Zadru je od 2. do 4. prosinca 1981. godine održan znanstveni skup *Otok Pašman kroz vjekove i danas* u organizaciji Zavoda za povijesne znanosti Filozofskog fakulteta u Zadru. Zbornik radova s toga skupa objavljen je tek 1987. godine, pa je dio priloga podnesenih na skupu već bio publiciran u znanstvenoj periodici. Pod istoimenim nazivom kao i znanstveni skup – *Otok Pašman kroz vjekove i danas* – ali i alternativnim *Pašmanski zbornik*, pod uredništvom Vjekoslava Čosića objavljen je zbornik u kojemu je mjesto našao sveukupno dvadeset jedan rad.¹³⁶ Od njih su srednjovjekovnoj tematici, a time direktno ili indirektno i pašmanskom samostanu sv. Kuzme i Damjana, posvećeni radovi Stjepana Antoljaka, Eduarda Peričića, Miroslava Granića, Vesne Jakić-Cestarić, Josipa Kolanovića, Ive Petriciolija, Nikice Kolumbića i Mate Zaninovića.

133 Usp. *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, redactionis praeses Marko Kostrenčić, membra Veljko Gortan, Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, vol. I. (litterae A-K), 1973.; vol. II. (litterae L-Z), [1978.]).

134 Lelja Dobronić, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost / Analecta Croatica Christiana, vol. XVIII/, 1984.), 35-36. Drugo izdanje: Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb: Dom i svijet / Biblioteka Povjesnica/, 2002.), 43-44.

135 Lelja Dobronić, „Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj“, *Rad JAZU* 406 (1984) – Razred za likovne umjetnosti XI, 82, 86-88.

136 *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2-4. prosinca 1981., ur. Vjekoslav Čosić (Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru (Posebna izdanja, sv. 6) i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej, 1987.).

Zbog zastoja oko publiciranja zbornika V. Jakić-Cestarić svoj je rad *Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XII. stoljeća* već bila objavila u *Radovima JAZU Zadar* tako da je isti rad u ovome zborniku samo ponovljen.¹³⁷ Radi se uistinu o temeljitoj obradi otočnih posjeda Rogovske opatije i detaljnoj analizi *LP*. Rezultati do kojih autorica dolazi nedvojbeno upućuju na to da su u kartularu popisani brojni samostanski posjedi koji se nalaze na otoku Pašmanu. Autorica ih redom s topografskog i topnimijskog aspekta obrađuje otvarajući time sasvim nov pogled na građu kartulara.

Drugi rad u spomenutom zborniku koji se u potpunosti odnosi na samostan sv. Kuzme i Damjana prilog je Josipa Kolanovića pod naslovom *Benediktinci na Pašmanu*.¹³⁸ Autor pašmansko razdoblje ovoga samostana dijeli na dvije cjeline: prije i poslije komende. Potaknut vlastitim analizama diplomatskoga gradiva i povijesnim okolnostima J. Kolanović pretpostavlja da bi jedan od uzroka sastavljanja samostanskog kartulara *LP* bio sukob s vranskim templarima.¹³⁹ Autor na ovome mjestu u biti preuzima, ali i podržava mišljenje T. Raukara.¹⁴⁰ Da se zamijetiti da i jedno i drugo mišljenje svoje uporište drže osim na kronološkim datostima i na još jednoj činjenici. Uz zapise u kartularu na dosta mjesta stoji na margini: *Hanc tenent templarii* (Ove /zemlje/ drže templari). No, te zabilješke nisu pisane istovremeno glavnom pismu kodeksa, već nešto kasnije. Dok je tekst kartulara pisan knjižnom goticom bolonjskoga tipa, dotle su marginalne bilješke pisane goticom i humanistikom.

U Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. održan je velik i vrlo važan znanstveni skup pod nazivom *Biograd i njegova okolica u prošlosti*. Na skupu koji je zamislio i organizirao Zavod za povijesne znanosti Filozofskog fakulteta u Zadru nastupio je niz uglednih hrvatskih znanstvenika i stručnjaka različitih profila. Prema Programu znanstvenoga skupa¹⁴¹ na njemu je trebalo svojim referatima sudjelovati preko četir-

137 Vesna Jakić-Cestarić, „Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji“. U: *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2-4. prosinca 1981., ur. Vjekoslav Ćosić (Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru (Posebna izdanja, sv. 6) i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej, 1987.), 129-160.

138 Josip Kolanović, „Benediktinci na Pašmanu“, u: *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2-4. prosinca 1981., ur. Vjekoslav Ćosić (Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru (Posebna izdanja, sv. 6) i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej, 1987.), 95-107.

139 Kolanović, „Benediktinci na Pašmanu“, 98.

140 Raukar, „Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV. i XVI. stoljeću“, 217.

141 „Program znanstvenoga skupa »Biograd i njegova okolica u prošlosti«“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1)*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine. Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 17-18.

deset predavača, a među njima i sljedeći koji se – što izravno što neizravno – dotiču srednjovjekovne tematike koju ovdje promatramo i obrađujemo: Stjepan Antoljak (*Biograd u doba hrvatskih narodnih vladara 10-11. st.*), Radomir Jurić (*Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području*), Franjo Smiljanić (*Sidraška županija u srednjem vijeku*), Frane Buškariol („Katedrala XI vieka na Glavici u Biogradu“ – *izvještaj Luke Jelića uz komentar*), Janko Belošević (*Arheološka istraživanja benediktinskog samostana sv. Ivana Evanđeliste u Biogradu*), Tomislav Raukar (*Biogradski samostan sv. Ivana i hrvatsko srednjovjekovno društvo*), Neven Budak (*Neki elementi društvenog razvoja Hrvatske na primjerima kartulara sv. Ivana biogradskog*), Vesna Jakić-Cestarić (*Antroponimijsko vrednovanje Policoriona i razmatranje o Biograđanima u 11. st.*), Ivo Petricioli (*Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranina /druga pol. XIV. st./*), Miljenko Domljan (*Rezultati zaštitnih istraživanja na Čokovcu u Tkonu*), Nikola Jakšić (*Formiranje utvrđenih naselja biogradskog primorja*), Lucijan Kos (*Dva rukopisa iz mletačkog arhiva iz 1125. i 1646. godine o rušenju Biograda*) i Nedo Grbin (*Glagoljski spomenici na biogradskom području*).

Nažalost, dio spomenutih predavača nije nastupio na skupu, a dio kasnije nije dostavio svoje pisane priloge za planirani zbornik radova. No, unatoč tomu dvije godine po održanju skupa publiciran je njegov voluminozni zbornik radova *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik I*). Zbornik je uredio Šime Batović, a objavljen je u Zadru 1990. godine.¹⁴² Od radova posebno treba izdvojiti njih nekoliko, a kao prvi onaj Nevena Budaka koji je u cijelosti posvećen društvenoj problematici hrvatskog ranosrednjovjekovlja, a koja pak izvire iz podataka koje donosi *LP*. Rad je naslovljen *Neki elementi društvenog razvoja ranosrednjovjekovne Hrvatske na primjerima iz kartulara sv. Ivana Biogradskog*, a temeljna mu je teza da na hrvatskom području nema robova i da su podaci iz *LP* vjerodostojni, barem dok se ne dokaže suprotno.¹⁴³ Ovakva tvrdnja – mora se to ovdje istaknuti – nije u hrvatskoj historiografiji bila izrečena još od vremena N. Klaić. Kao što je prije bilo spomenuto, tek je od inozemnih povjesničara Bromlej 1964. godine takvo što konstatirao za *LP*, ali je ubrzo doživio oštru kritiku. Stoga je takva tvrdnja N. Budaka – iako načelna jer nije provedena paleografsko-diplomatička analiza – svaka-

142 *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik 1*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.).

143 Neven Budak, „Neki elementi društvenog razvoja ranosrednjovjekovne Hrvatske na primjerima iz kartulara sv. Ivana Biogradskog“, u: *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik 1*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 373-380. Dijelovi toga rada objavljeni su i u: Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.), 143-151; *Povijest Hrvata. Prva knjiga: srednji vijek*. Gl. ur. Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003.), 135-140; Neven Budak – Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2006.), 159-166.

ko mogla blagotvorno utjecati na buduća istraživanja *LP* i otvoriti ipak neke nove mogućnosti u historiografskom pristupu ovom kartularu.

U radu Ive Petriciolija *Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranina*¹⁴⁴ dokumentirano su prikazani pothvati ovoga značajnog rogovskog opata koji ne samo da se duhovno već i materijalno brinuo o svojoj opatiji. Njegovo se razdoblje za Rogovsku opatiju stoga s pravom smatra najnaprednijim u mnogim vidovima.

O teritoriju i granicama Sidraške županije u srednjem vijeku temeljit rad napisao je Franjo Smiljanić,¹⁴⁵ dok srednjovjekovnu spomeničku topografiju biogradskog područja potpisuje Radomir Jurić.¹⁴⁶ I jedan i drugi rad u mnogočemu se oslanjaju na građu *LP*.

Osim vrijednih prinosa i zanimljivih izlaganja na ovome skupu ništa manje, čini se, nije bila zanimljiva diskusija koja je organizirana 11. i 13. studenog 1988., tj. dnevno nakon ciklusa predavanja. Tim raspravama protresla su se neka pitanja i problemi izneseni na skupu. No, slaba je strana svega toga to što diskusija nije bila audiovizualno snimana, pa je ona kao takva manjkava jer svaki od sudionika može poreći (zbog neautorizacije) ono što je u tekstnom obliku objavljeno u zborniku. No, unatoč tomu može se dobiti okvirna slika o glavnim pitanjima iz rasprave. *Raspravu o predavanjima na znanstvenom skupu u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.*¹⁴⁷ zabilježio je Š. Batović.¹⁴⁸ U raspravi su sudjelovali gotovo svi predavači.

144 Ivo Petricioli, „Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranina“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 381-396. Rad je pretiskan i u autorovoj knjizi: Ivo Petricioli, *Srednjovjekovnim graditeljima u spomen* (Split: Književni krug / Biblioteka znanstvenih djela, knj. 82./, 1996.).

145 Franjo Smiljanić, „Teritorij i granice Sidraške županije u srednjem vijeku“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 319-333.

146 Radomir Jurić, „Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području“, u: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 279-318. Autor je nedugo po završetku skupa svoj referat (*Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području*) objavio u zadarskom *Narodnom listu*, br. 1924 (7624), od 26. studenog 1988. godine.

147 Šime Batović, „Rasprava o predavanjima na znanstvenom skupu u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“, u: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 707-714.

148 Na njezinu početku odmah je napomenuo sljedeće: *Zbog raznolikosti dotaknutih pitanja od kojih su neka veoma značajna i pružaju nove poglede ili podatke za osvjetljivanje pojedinih dijelova prošlosti i problema, iznijet ćemo bar sažeto i djelomice osnovne naglaske iz rasprave, što će, nadamo se, koristiti i dijelom dopuniti pojedina predavanja. Rasprave se, nažalost, magnetofonski nisu snimale, niti ste-*

Prvi se Janko Belošević općenito osvrnuo na trenutno stanje Biograda glede spomeničke baštine, a potom naglasio da je Biograd „nastao u ranom srednjem vijeku, a ne ranije“. Potkrepljuje to riječima: „Iskopavanjem bazilike sv. Ivana u Biogradu nisam našao ništa ranijeg od srednjeg vijeka.“ Potom je iskazao svoje neslaganje s predavanjem F. Buškariola o izvještaju L. Jelića i razvojnim fazama izgradnje biogradske katedrale upozorivši na to da su mnogi to istraživali pa i E. Dyggve „koji je pogrešno snimio i crkvu sv. Ivana, iako je veliki stručnjak“. Š. Batović je o starosti Biograda suprotno konstatirao: „(...) nameće se sumnja u njegovo srednjovjekovno postanje, jer imamo više naznaka za ranije postojanje naselja na njegovu položaju.“ U prilog tomu govorio bi njegov geografski položaj i tek neki arheološki nalazi jer stratigrafski nije istražen. N. Jakšić je podatak L. Jelića o biogradskoj crkvi sv. Andrije na položaju Bošana u Biogradu povezao s navodom iz tzv. proširene verzije isprave Petra Krešimira IV. iz 1060. gdje stoji *in Bassano iuxta maris littora, illic, ubi est quedam vetus ecclesia*. Smatra „da je ona mogla biti starokršćanska, što je također dokaz o naseljenosti Biograda u to vrijeme“.

Za našu je temu najzanimljiviji dio diskusije onaj gdje se izravno govorilo o *Rogovskom kartularu*.

Prvi je S. Antoljak asociirao svoja sjećanja te iznio sljedeće: „Godine 1939-1941. ja sam vršio dužnost tajnika, a Grgo Novak predsjednika Hrvatskog arheološkog društva. 1941. došao je k meni Mirko Šeper tražeći da mu predam dokumentaciju Društva. 1939. priredili smo ekskurziju od Zagreba do Zadra i Biograda. U Biogradu nas je vodio don Kažo Perković i prenio nam, uz ostalo, i razne fantazije, kao o keltskom rječniku na ovom prostoru i dr. Andrija Dandolo u 14. st. kaže točno koliko je bilo bizantskih kastruma na našoj obali, a ne kako se to kod nas sada govorilo da ih je bilo svugdje, kao što i Ivan Ostojić govori o broju benediktinskih samostana kod nas, jer ih nije bilo toliko ni u Italiji.“ Nakon ovih riječi Antoljak nastavlja: „Osim toga, u nas se sve (u ranom srednjem vijeku) datira u 8. ili 11. st. Bilo bi dobro da naši arheolozi to razjasne, jer ja raspolazem i radim samo s pisanim ispravama.“ Zatim se izravno osvrće na pojedina predavanja: „Buškariol je interesantno govorio o Luki Jeliću. Jelić je bio polugenijalan. Ne zaboravimo da je on bio nećak Frane Bulića. Bulić ga je favorizirao. Buškariol je trebao iznijeti odakle mu ti podaci o Jeliću i tko je sve nosio Jelićeve fotografije. Belošević je prvi put usporedio pisane i arheološke podatke. Kad gledam vas mlade, dobivam dojam kako vas je teško kritizirati. Vi mislite: što ovaj hoće, on je ishlapio. U vezi s Budakovim predavanjem: prvi put da je netko tako govorio o *Policorionu*, a to je neobično važan dokument za

nografski bilježile, pa ću ih iznijeti prema tadašnjim bilješkama, jer niti sudionici tada ni naknadno nisu dostavili pismeni sadržaj svojih rasprava. Prema tome, navedena rasprava ovdje nije cjelovita, već djelomično i dijelom slobodno prepričana (Batović, „Rasprava o predavanjima na znanstvenom skupu u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“, 707).

hrvatsku povijest. Što se tiče serva, to u Hrvatskoj ne označava robove. Bizantski car to zove *duloi*, za njega smo mi svi *duloi* – robovi, kao narod. Iz *Policoriona* se svašta može izvući. Nada Klaić je Franju Račkoga podcijenila, a Ivana Kukuljevića precijenila.“ U nastavku Antoljak je rekao da cijeni rad V. Jakić-Cestarić, spominje i izlaganje P. Živkovića, a na kraju poručuje da bi trebalo obraditi „kraljevsku palaču u Biogradu, jer je u njoj boravio i Krešimir i Koloman (...)“.

Na Antoljaka se prvi nadovezao F. Smiljanić riječima da prema „nekim dokumentima, u pojedinim našim srednjovjekovnim gradovima ima Latina, što tvrdi i kolegica Cestarić. *Castrum* nije grad, nego *urbs*. Grad može biti i *civitas*, ako je sjedište biskupa.“ Zatim je F. Buškariol rekao da Jelićevi podaci potječu iz arheološkog društva „Bihać“, a da je jedan dio građe, nakon otkupa, „prisvojio Mihovil Abramić“ koji je radio na kritičkoj analizi Jelićeva izvještaja o katedrali u Biogradu. Za Jelića Buškariol iznosi sljedeće: „Jelić je bio fantasta. Krajnje je vrijeme da se počnu Jelićevi podaci kritički analizirati.“ – te posebno ističe da – „Jelić u interpretaciji može biti ovakav ili onakav, ali njegovu dokumentaciju radili su vrhunski stručnjaci u (iz) Zadra. Jelić je bio, ipak, jedan od vrhunskih stručnjaka“.

Nakon Buškariola javio se N. Budak riječima: „Ja sam branio autentičnost *Policoriona*. Mislim da treba braniti sve isprave. Sve dotle dok se ne dokaže netočnost sadržaja, moramo ih smatrati autentičnim.“ Ovim se riječima dakako pledira za povijesnu – sadržajnu autentičnost, ne i diplomatsku, a što je velika razlika.

N. Budak nastavlja svoje sudjelovanje u diskusiji pitanjem feudalizma i romanstva u ranom srednjem vijeku: „O alodijima spominjao sam samo podatke iz ovoga kartulara (*Policorion*). Što se tiče serva, oni su pripadali agerima kolonija, kao u Saloni i Zadru. Sve više se kod nas javljaju podaci koji upućuju na bizantski feudalizam, pa i nazivi ‘*Policoriona*’... I što se tiče Romana koji se sve češće spominju, u njihovo postojanje moramo vjerovati, jer su krivi podaci pojedinih pisaca koji to niječu. I inače nije vjerojatno da su Slaveni uništili sve Rome.“

Na dio iznesenog javila se V. Jakić-Cestarić tvrdeći: „Na Pašmanu nema alodija. Biograd se zove Bilikastron...“, i nažalost ovdje se popodnevna rasprava od 11. studenog 1988. prekida, barem onaj njezin zapisani dio, jer čini se da bi u tome trenutku tek mnoga pitanja bila otvorena. Međutim, u nekom pogledu zaključke oko *LP* možemo iščitati iz riječi Š. Batovića kako je započeto „svestranije osvjetljavanje društvenih, narodnosnih i gospodarskih odnosa u ranohrvatsko doba, posebno na osnovi najznačajnijeg tadašnjeg pisanog spomenika o biogradskom području – zbornika (kartulara) *Policorion*, pa proučavanje njegovih jezičnih svojstava i imenskih podataka koji odaju romanske slojeve i prežitke, pa time uočena njegova vremenska i kulturna slojevitost, veća starost i puna pouzdanost“.¹⁴⁹

149 Šime Batović, „Važnija dostignuća znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“, u: *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik* 1. Zbornik radova sa

No, kako god bilo, u ovoj raspravi imamo izravno izrečena razmišljanja i tvrdnje o kartularu *LP*, a koje manje-više nećemo naći u takovu obliku u radovima navedenih diskutanata. U drugom krugu diskusije nije više bilo riječi o *LP*, već se dio izlaganja posvetio tomu kakav bi sadržajno trebao biti zbornik radova ovoga znanstvenog skupa, a čiji prikaz time ovdje i zaključujemo.¹⁵⁰

Recentna istraživanja i spoznaje o *Libellus Policorion* – Rogovskom kartularu (do početka 21. stoljeća)

U filološkom pak pogledu pojedine dijelove iz *Rogovskog kartulara* proučavala je Olga Perić. Na temelju hrvatskih srednjovjekovnih isprava – a među njima i onih iz *Rogovskog kartulara* – autorica je prikazala često korištenje ablativa apsolutnog kao participijske konstrukcije koja je u diplomatskom materijalu najviše zastupljena.¹⁵¹

znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović (Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.), 715.

150 Š. Batović, kao svojevrtni kroničar skupa, na kraju zbornika donio je zaključnu riječ o radu znanstvenog skupa »Biograd i njegova okolica u prošlosti«, a o medijskim temama izrekao da su referenti njima donijeli brojne i značajne nove rezultate, posebno iz ranosrednjovjekovne povijesti, a čime je pojašnjen njezin povijesni razvitak. U tome smislu navodi „nove dokaze“ o postojanju biogradske biskupije još u 10. st., a uz to direktno vezuje kao posljedicu i ranu gradnju katedrale u Biogradu (na što se nadovezuje referat o arheološkim iskapanjima L. Jelića). Također konstatira da se novim spoznajama približila problematika „o uvjetima i razlozima postanka Biograda prijestolnicom hrvatskih vladara“, odnosno razjašnjena ona o postanku i prostoru Sidske županije. Nadalje navodi da su važni rezultati referata o srednjovjekovnim biogradskim spomenicima i topografiji, kao i izvještaj o „nedavnom istraživanju, uređenju i djelomičnoj obnovi ostataka crkve benediktinskog samostana u Biogradu, koji je osnovao u 11. st. kralj Petar Krešimir IV, osobito zbog točnih podataka o vremenu njene gradnje, pa je ona mjerilo i međaš mnogih kulturno-umjetničkih pojmova u tadašnjoj našoj kulturi“. Posebno ističe istraživanja o kartularu *Policorion* kao najvažnijem spomeniku o srednjovjekovnom biogradskom području. U nastavku Š. Batović sumira rezultate predavanja o vezama Bosne i sjeverne Dalmacije, graditeljskoj aktivnosti rogovskog opata Petra Zdranina, glagoljskim spomenicima (paleografskim i epigrafskim) te navodi da je osvijetljeno „nastajanje i svojstva utvrđenih naselja u biogradskom primorju (Krmčina, Tukljača, Turanj, Filipjakov, Biograd, Pakoštane) u 16. st., od prebjeglog stanovništva iz zaleđa pred Turcima, poput Kaštela, što je posebnost ovoga kraja“. Navode se i rezultati konzervatorske (benediktinski samostan na Čokovcu kod Tkona) i muzeološke djelatnosti (Biograd), a cijeli skup Š. Batović ocjenjuje riječima kako je naša znanost obogaćena napose nizom vrijednih priloga i raznolikih doprinosa u pravcu poznavanja ranohrvatske prošlosti i narodne predajne kulture (Batović, „Važnija dostignuća znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“, 715-717). Nažalost, upravo neki od spomenutih rezultata nisu našli svoje mjesto u zborniku radova jer ih po svemu sudeći predavači i nisu dostavili.

151 Olga Perić, „Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama“. *Živa antika - Жива антика - Antiquité vivante* /posebno izdanje/ 9 (1991), 67-68.

S druge pak strane, ostala rješenja koja pruža klasična latinska sintaksa rjeđe su korištena (npr. akuzativ s infinitivom zamijenjen je zavisnom rečenicom s *quod*).¹⁵² Autorica baš na primjerima iz *Rogovskog kartulara* tvrdi da su sastavljači isprava „bili skloni srednjovjekovnoj retorici i da su je poznavali“ – a što se pokazuje – „osobito u ispravama iz Biograda u vezi sa samostanom sv. Ivana Rogovskog“.¹⁵³ Također u najstarijem dijelu *Rogovskog kartulara* prepoznaje ruku „istog sastavljača koji skladno razvija paralelne konstrukcija ablativa apsolutnog (*eisdem etiam donum supradictum collaudantibus ac firmiter corroborantibus et auctoritate apostolica interdicentibus, ne*)“ – a što nam može biti od pomoći i – „poslužiti kao jedan od elemenata identifikacije i utvrđivanja autentičnosti pojedinih isprava“.¹⁵⁴ Slobodno možemo konstatirati da je takav istraživački put – uz uvažavanje diplomatsko-paleografske raščlambe – optimalan u svakom pogledu.

Godine 1990. objavljen je V. svezak vrlo poznatog i nadasve vrijednog kataloga *Iter Italicum* Paula Oskara Kristellera. Riječ je o projektu popisivanja neopisanih te djelomično ili u potpunosti nekatalogiziranih rukopisa u Italiji i drugim knjižnicama iz razdoblja humanizma i renesanse. U tome pravcu deskripcije rukopisa *Iter Italicum*, iako s ponešto nepreciznosti posebno što se tiče naših pisanih spomenika, donosi podatke i o njima. U odjeljku o zadarskom arhivu, tada Historijskom arhivu u Zadru, opisan je *Libellus Policorion* sljedećim riječima: „Samostan Sv. Kozme i Damian, no. 1. mbr. misc. XIV-XV. 81 pp. Old binding. This ms. was shown to me by Mr. Ante Usmiani“ – a zatim – „p. I. Incipit libellus Policorion (of many places, polychorion) qui (to)picus vocatur. Est enim de diversis locis et multarum villarum territoriis orthographice compositus Monasterii Sancti Johannis Apostoli et Evangeliste ... p. 1. Incipit libellus Policorion qui et topicus vocatus est enim de diversis locis et multarum villarum territoriis orthographice compositus monasterio Sancti Johannis Apostoli et Evangeliste. Contains the possessions and privileges of the monastery. At the end, blank pages and later notes“.¹⁵⁵ Iz citiranoga se može opaziti, za razliku od dosadašnjih opisa, da P. O. Kristeller kodeks *LP* datira 14. i 15. stoljećem (međutim, ne daje i objašnjenje za to), a i broj njegovih stranica izračunava na 81. Autor također tumači termin uporabljen u naslovu – *polychorion*, a sadržaj kartulara određuje kao knjigu samostanskih posjeda i privilegija.

Kao rezultat rada skupa iz 1989. *Zvonimir, kralj hrvatski* (povodom 900. godišnjice smrti hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira 1076. – 1089.) objavljen je 1997.

152 Perić, „Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama“, 64.

153 Perić, „Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama“, 67.

154 Perić, „Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama“, 68.

155 Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera: A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italia and other Libraries*, vol. V. (Alia itinera III and Italy III): Sweden to Yugoslavia, Utopia [and] Supplement to Italy (A-F) (London – Leiden: The Warburg Institute and E. J. Brill, 1990.), 448.

godine zbornik u kojem se kroz različita znanstvena područja i discipline prikazuje Zvonimir i njegovo doba. Tim slijedom u nekoliko članaka nailazimo na podatke koji se tematikom odnose na biogradski samostan sv. Ivana Evanđelista i *LP*. U nekoliko radova oni su tek uzgredno spomenuti, ali također pripomažu boljem razumijevanju hrvatske povijesti u 11. stoljeću, pa tako i za ovdje promatrana i postavljena istraživačka pitanja. Dva pak rada izravno zadiru u diplomatski-kronološku problematiku podataka u *LP*. Prvi je rad Mirjane Matijević Sokol *Kralj Zvonimir u diplomatskim izvorima* u kojemu se kritički propituje sav diplomatski materijal vezan uz kralja Zvonimira.¹⁵⁶ Konstatira se da su sve njegove isprave do nas došle u prijepisima i preradbama, od kojih su neke i očiti falsifikati. Autorica navodi da se u *LP* Zvonimirovo ime navodi u dvjema formulama datacije te na nekoliko mjesta kao svjedok.¹⁵⁷ Nije izražena sumnja u povijesnu autentičnost navedenih podataka.

U istom zborniku J. Stipišić objavljuje zapaženu kronološku studiju pod nazivom *Pitanje godine krunidbe kralja Zvonimira* u kojoj nedvojbeno dokazuje da je Zvonimir okrunjen 1076. godine.¹⁵⁸ U dokaznom postupku Stipišić se koristi i podacima iz *LP* gdje se navode papinski legati Gebizon i Fulkoin. U prvom slučaju radi se o ispravi biogradskog biskupa Prestancija kojom poklanja samostanu sv. Ivana Evanđelista u Biogradu *ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani de Monte*, tj. na Čokovcu. Drugi navod s imenima papinskih legata izjava je Biograđana o tome koliki će godišnji prinos maslina davati samostanu sv. Ivana Evanđelista. Stipišić te podatke koristi kao ključne: „Apostolski legati Gebizon i Fulkoin, koji su došli sa zadatkom da obave krunidbeni čin i prisustvuju saboru u Solinu, odmah su nakon toga krenuli na put u Biograd, gdje su prisustvovali kao svjedoci pravnih čina navedenih u spomenutim dvjema ispravama sačuvanim u slavnom *Biogradskom kartularu*.“ Posebno pak ističe činjenicu da je u ispravama „upotrijebljena godina po stilu inkarnacije po firentinskom kalkulu i bizantska indikcija – može se reći prema stoljetnoj praksi hrvatske dvorske kancelarije. U to nema nikakve sumnje, pa ne može biti ni sumnje u to da je u Zvonimirovu zavjernicu iz 1076. godine pogreškom ubilježena XIV. indikcija.“¹⁵⁹ Međutim, autor konstatira da je u *LP* navod *De terra in Mirane* pogrešno datiran, odnosno da je pri prepisivanju ispuštena posljed-

156 Mirjana Matijević Sokol, „Kralj Zvonimir u diplomatskim izvorima“, u: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.), 45-55. Ponovljeno u: Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, 93-101.

157 Matijević Sokol, „Kralj Zvonimir u diplomatskim izvorima“, 49. Neki od oblika Zvonimirova imena zabilježeni u *LP* glase (u različitim padežima i grafijama): *Demetrii, Suuynimiri, Suuini-mir/o, Suuininimiri, Suinimir, Suennimir*.

158 Jakov Stipišić, „Pitanje godine krunidbe kralja Zvonimira“, u: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.), 57-66.

159 Stipišić, „Pitanje godine krunidbe kralja Zvonimira“, 64-65.

nja rimska znamenka u godini pa piše *millesimo LXXV*^o, a treba *millesimo LXXVI*^o jer se radi o vrlo sličnoj formuli datacije kao i u izjavi građana Biograda o davanju desetine maslina samostanu sv. Ivana Evanđelista.¹⁶⁰

Drugim riječima, ovom Stipišićevom analizom potvrđena je povijesna, ali i diplomatsko-kronološka autentičnost spomenutih navoda iz *LP*.

Nastavljajući istraživanje društvenog ustroja ranosrednjovjekovne Hrvatske, N. Budak piše o *Hrvatskim društvima u 11. stoljeću*.¹⁶¹ Rad se djelomično naslanja na autorova istraživanja *LP* objavljena 1990. godine.¹⁶² U glavnim je crtama iznesen društveni razvoj na području srednjovjekovne Hrvatske, Dalmacije, Slavonije i Istre. Autor napose ističe kako: „najveći veleposjed ‘čisto hrvatske’ institucije – biogradskog samostana sv. Ivana ne poznaje instituciju ropstva“.¹⁶³

I ostali autori u zborniku *Zvonimir, kralj hrvatski*, koji obrađuju raniju hrvatsku povijest, koriste *LP*. Tako A. Badurina spominje benediktinski skriptorij u Rogovu kraj Biograda.¹⁶⁴ No, za takvo što nemamo potvrdu u izvorima, a o mogućem skriptoriju svakako valja pomišljati, ali se on nikako nije mogao nalaziti u Rogovu koji je bio samostanski gospodarski dvor, a ne samostan. Stoga je samostanski skriptorij mogao biti jedino u Biogradu (o čemu nažalost nemamo podataka), a kasnije na Čokovcu.

U članku *Ambienti rurali della Croazia medievale – schizzo del problema* Ž. Rapanić u razmatranje uzima nekoliko termina uporabljenih u najstarijem sloju *LP* kao što su *curtis, casa, allodium, terra, territorium, agrum* i *vineae*.¹⁶⁵ Njih kao takve prihvaća vjerodostojnima te zaključuje da je upravo rad na zemlji stvarao one vrijednosti koje su rezultirale time da je u ruralnim prostorima došlo do donacija i

160 Stipišić, „Pitanje godine krunidbe kralja Zvonimira“, 65.

161 Neven Budak, „Hrvatska društva u 11. stoljeću“, u: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.), 207-212.

162 Budak, „Neki elementi društvenog razvoja ranosrednjovjekovne Hrvatske na primjerima iz kartulara sv. Ivana Biogradskog“, 373-380.

163 Budak, „Hrvatska društva u 11. stoljeću“, 209.

164 Anđelko Badurina, „Illuminirani rukopisi u Hrvatskoj u 11. stoljeću“, u: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.), 183. Autor navodi: „Benediktinci, koji su upravo u 11. stoljeću na vrhuncu svog uspona, imaju u primorskoj Hrvatskoj nekoliko veoma jakih i više manjih skriptorija, a vodeći je svakako onaj u samostanu sv. Krševana u Zadru. Slijede skriptoriji samostana u Osoru, Rabu, Splitu (Sv. Stjepan), Rogovu kraj Biograda, Trogiru (Sv. Ivan), Sv. Petra u Selu, Sv. Marije u Rožatu kraj Dubrovnika, i konačno samostan sv. Grgura u Vrani koga osniva Zvonimir i na dan svoje krunidbe 1076. poklanja ga papi Grguru VII. sa svrhom da tu bude boravište papinskih izaslanika (dakle, prva ambasada u našim krajevima).“

165 Željko Rapanić, „Ambienti rurali della Croazia medievale – schizzo del problema“, *Hortus artium medievalium. Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages 3* (1997), 125-130. Ponovljeno u autorovoj knjizi: *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku. S usputnim komentarima* (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika /Scintillae Stephano Gunjača dicatae, vol. 6/, 2017.).

zavještaja, tj. do naručivanja i gradnja crkava i crkvice.¹⁶⁶ No, pojedine toponime pogrješno navodi.¹⁶⁷

U nizu kvalitetnih radova prvoga sveska kapitalne edicije *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*, u kojima se obrađuje rano doba hrvatske kulture, za našu temu posebno se ističe rad Jakova Stipišića pod naslovom *Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća*.¹⁶⁸ Autor je dao detaljan pregled diplomatskih izvora raspoređenih kao: „Hrvatske vladarske isprave“, „Papinska pisma“, „Papinska pisma i akti splitskih crkvenih sabora u kodeksu Historia Salonitana Maior“, „Kartulari“, „Mletački dokumenti i dokumenti s otoka Třemiti“, te diplomatski materijal „Sjeverne Hrvatske“. U poglavlju o kartularima opširno je – bolje rečeno dosad najinstruktivnije u hrvatskoj historiografiji – opisao kartular *Libellus Policorion*. Naziva ga – kao i prethodno obrađene kartulare u svom radu – opisno, tj. *Kartular samostana sv. Ivana Evanđelista u Rogovu*,¹⁶⁹ a potom izvornim imenom kao „*libellus policorion qui tipicus* (namjesto *topicus*) *vocatur*“.¹⁷⁰ Sadrži isprave i popise samostanskih posjeda od 1060. do 1369. godine, prvo sv. Ivana Biogradskog, a zatim sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, s time da se struktura kartulara bazira na principu stjecanja posjeda po pojedinim opatima i to bilo darovnicom, zamjenom bilo pak kupnjom.¹⁷¹ Jezgru posjeda čine darovnice kralja Petra Krešimira IV. koji je pak „posebnu pažnju iskazivao ovom samostanu“ jer su sam grad Biograd osnovali

166 Rapanić, „Ambienti rurali della Croazia medievale – schizzo del problema“, 129: „(...) manifesta da una parte la fede dell’uomo di quel tempo, materializzata in tante opere sacre, e dall’altra pure la fatica quotidiana del contadino coltivatore cui *fructum laboris*, cioè il frutto delle sue mani, insieme con il genio di moltissimi anonimi artigiani e lavoratori, creavano quell’oggi sempre più vicino Medioevo croato, quella grande serie di chiese decorate con scultura e pittura che sorgono nel paesaggio, nelle pianure carsiche, nei dintorni delle città o, anzi, nelle città stesse.“

167 Primjerice: „il villaggio di Kozica“, „Aseria“ ili „Na šumi (nel bosco)“, a također – po svemu sudeći – smatra da se „vallis Pagana“ nalazi na kopnu, a ne na otoku Pašmanu (Rapanić, „Ambienti rurali della Croazia medievale – schizzo del problema“, 129).

168 Jakov Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Svezak I. Srednji vijek (VII. – XII. stoljeće): Rano doba hrvatske kulture*, ur. Ivan Supičić (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i AGM, 1997.), 284–318. Potom će se tiskati inačice na francuskom (Pariz – Zagreb: Somogy Éditions d’art, AGM, Académie croate des sciences et des arts, 1999.) i engleskom jeziku (London – Zagreb: Philip Wilson Publishers, AGM, Croatian Academy of Sciences and Arts, 1999.), a 2007. i drugo ponovljeno izdanje prvoga sveska u nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Školske knjige.

169 Ovaj podatak o Rogovu kao mjestu gdje se samostan navodno stvarno nalazio autor je po svojoj prilici preuzeo iz radova F. Račkoga (usp. Rački, „Iztraživanja u pismaraha i knjižnicah dalmatinskih“, 158), iako je nepobitno dokazano da se crkva-bazilika sv. Ivana Evanđelista nalazila unutar gradskih zidina Biograda, pa sukladno tomu i sam samostan. U Rogovu su bile samostanske zgrade gdje se prikupljala i čuvala ljetina i drugi proizvodi.

170 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

171 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311–312.

upravo Hrvati.¹⁷² Ovaj kraljevski samostan darovali su – piše autor – i kralj Zvonimir i njegova žena Jelena, kao i drugi velikaši i crkveni uglednici. Iz ovoga navoda možemo vidjeti da autor – u kartularu spominjanu neimenovanu kraljicu – identificira sa ženom kralja Zvonimira. Naime, u literaturi se mogu naći tvrdnje da se tu radi o ženi kralja Petra Krešimira IV., a ne Zvonimirovoj. Datacija zapisa u kojemu se spominje kraljica okvirno se stavlja poslije 1076. godine, drugim riječima to bi onda trebala biti upravo kraljica Jelena Lepa. Međutim, izraz *terras, que fuerunt regine*¹⁷³ ipak sugerira da je ovdje riječ o ženi Krešimirovoj.¹⁷⁴ Spomenute zemlje nalaze se na otoku Pašmanu, a na istom otoku je kralj Petar Krešimir IV. već posjedovao zemlje, točnije: *alodium cuiusdam Barbare uidue* – a koje je – *abbas P(etrus) comparauit a rege Chresimiro*,¹⁷⁵ dok za kralja Zvonimira ne raspoložemo takvim ili sličnim podatcima. Tim više u prilog činjenici da se sigurno radi o Krešimirovoj ženi svjedoči još jedan navod u *LP: regem Chresimirum ac reginam*.¹⁷⁶

J. Stipišić napose ističe činjenicu da je kartular pisan knjižnom goticom, pa temeljem toga zaključuje da je sigurno morao biti „prepisan iz starijeg predloška“.¹⁷⁷ Spominje i bilješke *in margine* pisane na glagoljici kao i (hipo)tezu, koju je najviše promovirao I. Ostojić,¹⁷⁸ da je kralj Petar Krešimir IV. prve monahe u svoj biogradski samostan pozvao s otoka Žirja. No, autor oprezno dodaje da osim samog navoda drugo „nam nije ništa poznato“ o tome, a radije pristaje uz tezu da je do osnivanja samostana vjerojatno došlo poticanjem papina legata Majnarda, kao predstavnika reformskog papinstva, jer se time automatski isključuje bilo kakav ranosrednjovjekovni glagoljaški karakter ove benediktinske opatije.¹⁷⁹ Potvrđuje to i događaj iz 1076. godine, nakon krunidbe kralja Zvonimira, kada su u kraljevoj i nadbiskupovoj pratnji papini legati Gebizon i Fulkoin posjetili samostan sv. Ivana Evanđelista u Biogradu. Tom su se prilikom Biograđani obvezali na godišnje davanje desetine od uroda maslina samostanu. Autor pak prostor samostanskih posjeda okvirno određuje područjem između mora, Vranskog jezera i Nadinskog blata, a veličinom oko trideset šest sela, što dodatno potvrđuje da je posrijedi „pravi kraljevski samostan“.¹⁸⁰ U nastavku prikaza kartulara *LP* spominje se nekoliko podataka iz isprava (oslobađanje davanja i darovanje zemalja ženskom benediktinskom samostanu sv. Tome u Biogradu) kao i navod da je kralj Krešimir ustupio zemlje samostanu sv.

172 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

173 *Libellus Policorion*, f. 7^r (12).

174 Usp. i Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Matica hrvatska /Povijesna knjižnica, knj. 4/, 2003.), 148, bilj. 533.

175 *Libellus Policorion*, f. 7^r (11).

176 *Libellus Policorion*, f. 4^r (5).

177 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

178 Ivan Ostojić, „Benediktinci glagoljaši“, *Slovo* 9-10 (1960), 19, 25-28, 30.

179 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

180 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

Ivana Evandelistica (*terram concessit ei rex Chressimir*) – kao povod – *pro benedictione post tonsionem capillorum* (za blagoslov poslije šišanja kose).¹⁸¹ Taj pak čin Stipišić tumači kao ceremoniju koja je „zapravo svojstvena kleričkom osoblju“.¹⁸² U nastavku slijedi opis različitih i nadasve zanimljivih ranosrednjovjekovnih događaja zapisanih u kartularu, primjerice sud o zemljama u Miranjama ili pak darovanja učinjena u korist hrvatskoga kraljevskog para i njihove pratnje, odnosno događaj kada se „izvjesni Kernic“ povukao u samostan, a opatu darovao neku crkvu i određene zemlje koje se nalaze u Miranjama jer mu je ovaj novčano pomogao da svoju sestru izvede iz ropstva nakon što je ona bila oteta i prodana izvan granica Hrvatske.¹⁸³

Stipišić također uočava veliku vrijednost topografskog materijala sadržanoga u *LP* jer tako zapisani važan su izvor za proučavanje povijesti hrvatskoga jezika, ali prije svega toponimije biogradskog područja od kojih pak pojedini toponimi i danas postoje.¹⁸⁴

Možemo samo konstatirati da je ovakvim pristupom J. Stipišić meritorno prikazao kartular *Libellus Policorion* kao i ostale diplomatske spomenike, napose kartulare, ne samo domaćim već i inozemnim stručnjacima.

U svom kapitalnom prinosu povijesti književne naobrazbe ranoga hrvatskog srednjovjekovlja – *Litterarum studia* – Radoslav Katičić posvetio je *Rogovskom kartularu* unutar poglavlja „Doba najstarijih očuvanih knjiga“ cijelo jedno potpoglavlje naslovljeno „Tekstovna predaja benediktinske opatije svetoga Ivana Rogovskog“.¹⁸⁵ Iako svega na tri stranice, autor je jasno i sažeto iznio ono što mu se činilo zanimljivim. Zbog naslova kartulara smatra da upravo on – iako je rukopis koji je pred nama nastao tek u 14. stoljeću – održava „staru dalmatinsku predaju“. U diplomatskom pogledu R. Katičić slijedi mišljenje N. Klaić o nepouzdanosti njegova najstarijeg sloja, ali ujedno ukazuje na to da su se pri njegovu naknadnom sastavljanju „preuzimali odlomci starih samostanskih anala i memorijalni zapisi o važnim događajima koji su se ticali samostanske imovine“. Najzad u zapisu o Krnicu (*Kernić*) – otmica njegove sestre „izvan naše pokrajine“ i novčana pomoć koju mu opat daje kako bi izbavio sestru iz sužanjstva – prepoznaje neiskorišten izvor za književnu povijest. Važno je istaknuti da je ovakvim pristupom autor ipak bitno pridonio drugačijem viđenju i vrednovanju kartulara.

181 *Libellus Policorion*, f. 4^v (6).

182 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 311.

183 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 312.

184 Stipišić, „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, 312.

185 Radoslav Katičić, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria/Θεωρία) – Manualia Universitatis studiorum Zagrabienensis, 1998. (2007.), 522-524. Njemačka inačica: Radoslav Katičić, *Literatur- und Geistes-Geschichte des kroatischen Frühmittelalters* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften /Schriften der Balkan-Kommission. Philologische Abteilung, Band 40/, 1999.).

U nizu radova Milka Brkovića koji su tematski posvećeni ranosrednjovjekovnoj ispravi hrvatskih vladara,¹⁸⁶ a koje je autor na koncu skupno ukoričio u knjizi *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*,¹⁸⁷ detaljno su analizirane i isprave Petra Krešimira IV. pojedinačno ili prepisane u *LP*. Isprave ovoga kralja – po sudu M. Brkovića – „ponajviše“ su „objavljivane i analizirane, u cjelini ili pojedinačno“. Autor uvodno piše gdje se danas čuvaju te isprave, ujedno navodeći njihove signature. Za ispravu Petra Krešimira IV. biogradskom samostanu sv. Ivana Evanđelista iz 1060. godine navodi da je sačuvana u „dvije verzije i nekoliko prijepisa“.¹⁸⁸ Međutim, u poglavlju gdje piše o kancelariji autor donosi podatak da se broj isprava iz vremena hrvatske narodne dinastije kreće od 29 do 31 ili čak 34 i to „ovisno da li se ispravu bana S. samostanu sv. Krševana u Zadru iz god. 1042.-1044. i *dux*a Stjepana samostanu sv. Stjepana kod Splita iz 1078. može smatrati vladarskim ispravama, odnosno do 34 ako se uzme, kao do sada, da je kralj Petar Krešimir IV. izdao 1060. dvije isprave samostanu sv. Ivana u Biogradu za privilegije i otok Žirje i 1066./67. koje isprave samostanu sv. Marije u Zadru za zemlju u Točnji, te dvije isprave kralja Zvonimira prigodom njegova krunjenja početkom listopada 1075. godine“.¹⁸⁹

No, stajališta smo – barem što se tiče našega užeg predmeta istraživanja – da ovdje nema mjesta domišljanju o postojanju dviju biogradske isprave iz 1060. godine. Više je razloga tomu: neprimjereno je izdavanje dviju tekstno različitih, a pravnim činom sličnih i to još fundacijskih listina istovremeno. Prva je isprava naime poslužila drugoj (opširnijoj i kasnije sastavljenoj) kao predložak. Uobičajeno je da uz kraljevo oslobođenje poreznih i drugih davanja, isti daruje i posjed(e). Naime, Žirje kao posjed, oko kojega se stavlja najviše upitnika, naveden je i u kraćoj i opširnijoj ispravi što je samo po sebi vrlo indikativno. Po svemu sudeći, tzv. kraću verziju M. Brković smatra izvornikom temeljeći tu tvrdnju i na primjeru uporabljene tinte.¹⁹⁰

U zbirci pravnih izvora u prijevodu na hrvatski jezik s komentarom *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, koju su priredili Lujo Margetić¹⁹¹ i Magdalena Apostolova

186 Ovdje ih nećemo pojedinačno citirati, već upućujemo na popis literature u: Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, 370-372.

187 Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*.

188 Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, 8, bilj. 10.

189 Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, 23. Što se tiče broja, primjerice, Zvonimirovih isprava upućujemo na Matijević Sokol, „Kralj Zvonimir u diplomatskim izvorima“, 45-55.

190 Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, 24: „Na osnovi sačuvana četiri izvornika tih isprava vidljivo je da hrvatska dvorska kancelarija upotrebljava tintu crne boje koja je do naših dana prilično izbljedila.“ Doduše, autor ne precizira koje bi to isprave bile.

191 Inače, L. Margetić se i u drugim svojim radovima doticao *LP*. Usp. npr. Lujo Margetić, *Iz ranije*

Maršavelski, obrađeno je, uz brojne druge, nekoliko primjera iz kartulara *LP*.¹⁹² Taj dio u ovim *Vrelima s komentarom* potpisuje L. Margetić, i što je vrlo važno, nakon provedene pravne analize, posebice glede alodija zaključuje sljedeće: „Alodij je zemlja u vlasništvu, tj. zemlja koja se ne drži na osnovi lenške koncesije (feud). Riječ alodij dolazi isključivo na područjima pod utjecajem franačkog prava. Riječ dolazi u Polikorionu samostana sv. Ivana Rogovskog samo u zabilješkama koje se odnose na XI. stoljeće, a kasnije naglo nestaje. To je dokaz za punu sadržajnu vjerodostojnost Polikoriona koji je sačuvan u vjerojatno nešto izmijenjenom obliku, naime čini se da je kasniji prepisivač ‘popravio’ barbarizirani latinski jezik originalnog teksta.“¹⁹³ Ovomu se nema što dodati ili oduzeti izuzev naglasiti da se u *LP* radi o pravom predstavniku srednjovjekovnoga latinskog jezika, koji je možda doživio neke sitne pravopisne preinake, ali ne tolike da ga ne bismo mogli koristiti kao izvor hrvatskog latiniteta od 11. do 14. stoljeća.

Godine 2002. objavljena je brojem stranica skromna, ali značenjem vrlo važna studija Tomislava Raukara *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*. Autor u njoj prikazuje stvaranje i razvoj hrvatskih srednjovjekovnih društava, a kao glavni rezultat provedenih istraživanja nameće zaključak da glasoviti spis poznat pod nazivom *Pacta conventa* nije iz ranog 12. već 14. stoljeća, upravo zbog navedenih plemena i društvenih naznaka koje zrcali iz svoga sadržaja. Pri analizi povijesnih izvora u nekoliko se navrata poziva i osvrće na pojedine navode i na kartular *LP* u cjelini.¹⁹⁴ S pravom ističe nužan oprez pri korištenju u njemu zapisanih podataka jer kartular nije u potpunosti diplomatski i povijesno analiziran.

Umjesto zaključka

U ovom smo radu detaljno prikazali tko je i što, tj. koje dijelove kartulara se istraživalo u modernoj i suvremenoj historiografiji te drugim znanstvenim disciplinama od konca 19. do početka 21. stoljeća.

hrvatske povijesti. Odabrane studije (Split: Književni krug /Biblioteka znanstvenih djela, knj. 91/, 1997.), 93, 95, 100, 112, 114-115.

192 Lujo Margetić – Magdalena Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo. Vrela s komentarom*, II. dopunjeno izdanje (Zagreb: Narodne novine /Biblioteka Monografija, knj. 53/, 1999.), 16-17, 23-24, 34. Prvo izdanje ove zbirke izvora objavljeno je u Zagrebu 1990. godine.

193 Margetić – Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo. Vrela s komentarom*, 16, bilj. 1. Autor, L. Margetić, i prije je ovoga pisao o kartularu *LP* ističući kako on nije došao do nas u autentičnom obliku, ali „ipak nema sumnje da su vijesti iz druge polovice XI. stoljeća (i dalje) koje su u njemu sadržane razmjerno pouzdane i mogu se upotrijebiti za analize“ (Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti. Odabrane studije*, 395).

194 Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i FF press [Udžbenici i priručnici, sv. I.], 2002.), 36-41, 58, bilj. 92, 59, bilj. 111.

Promatrano razdoblje u historiografiji bilo je obilježeno – nakon Ljubićeva izdanja „*Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur*“ u cijelosti 1890. godine – publiciranjem ispravâ i zapisâ iz kartulara po kronološkom redosljedju u ediciji *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (od 1904. nadalje). U pogledu tradicije dokumenata zastupljenih u kartularu T. Smičiklas, glavni priređivač *Diplomatičkog zbornika*, konstatirao je kako je tekst u njemu „dosta slab prema originalima“, a što je bez sumnje imalo utjecaja na opći stav o kartularu *Libellus Policorion* kao o ne odveć pouzdanom povijesnom i diplomatičkom vrelu. No, detaljnih i specijalističkih studija o kartularu tada nije bilo. Nasuprot tomu povijest samostana detaljno su obradila nekolicina autora.

Po M. Šufflayu – prema njegovoj diplomatičkoj monografiji *Die dalmatinische Privaturkunde* (1904.) – najstariji dio kartulara sačuvan u prijepisu iz 14. stoljeća jest *Traditionsbuch* – knjiga predajâ koja je neposredno vođena u samostanu „s obzirom na provođenje prava“.

Analizom diplomatičkog materijala zastupljenoga u kartularu F. Šišić je utvrdio da je u njemu iz vremena hrvatske narodne dinastije sadržano „svega pedeset i osam isprava, odnosno zapisa o posjedima opatijskim“. U samostanskom arhivu sačuvane su isprave od utemeljenja samostana do druge polovine 18. stoljeća, no Šišić napominje da su u njemu sačuvani izvornici ili stariji prijepisi zaslužuju „prednost pred tekstom zbornikovim“.

Suvremena historiografija i prinosi drugih znanstvenih disciplina do završetka 20. stoljeća obilježeni su poglavito radovima Josipa Nagya, ali i opsežnom studijom *Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz* iz 1940. godine Františka Pechuške. Ta je studija po svojoj važnosti usporediva s onom Luke Jelića *Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju* objavljene 1899. godine.

Svoj prinos proučavanju *LP* dao je i Miho Barada naglašavajući kako pojedine isprave u njemu „ne samo da nisu izvorne, nego su i po sastavu sasna sumnjive“.

U kapitalnom pak prinosu hrvatskoj crkvenoj historiografiji, u svom trosveščanom djelu *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis* Ivan Ostojić je iznio tek osnovne podatke o kartularu, ali je zato buduće istraživače opskrbio najopsežnijom bibliografijom o povijesti Rogovske opatije uopće.

Uz dva inozemna autora (Julijan Vladimirovič Bromlej i Maren Mihajlovič Frejdenberg) koji su svoje radove posvetili pitanju feudalizma, Nada Klaić jedina je izvršila kompletnu *Diplomatičku analizu isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara* (I. dio) i *Diplomatičku analizu isprava iz doba narodne dinastije* (II. dio) u kojoj je baš s *Rogovskim kartularom* imala dosta poteškoća. Svojim je izraženim kritičkim pristupom otvorila ili potakla brojna povijesna i diplomatička pitanja što je u osnovi rezultiralo narušavanjem autentičnosti kartulara *LP*.

Takva ocjena nije presudno utjecala na urednika i priređivače *Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (1967.) koji su izvršili drugačiju dataciju pojedinih upisa u kartularu temeljeći takvu odluku na komparativnoj metodi s drugim izvorima.

U opsežnom i temeljitom radu *Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV. i XVI. stoljeću* (1972.) Tomislav Raukar upozorio je kako je u pogledu LP potrebna iscrpna paleografska, diplomatska i na koncu povijesna analiza. U pogledu topografije dragocjen je rad Vesne Jakić-Cestarić, napose temeljita studija *Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji* (1984.).

Za povijest Biograda i susjednoga otoka Pašmana dva su vrlo važna zbornika, pa tako i za tematiku LP, koji su nastali kao rezultat prethodno održanih znanstvenih skupova. Prvi je onaj iz 1981. pod nazivom i tiskanim zbornikom *Otok Pašman kroz vjekove i danas* (1987.), a drugi iz 1988. *Biograd i njegova okolica u prošlosti* s objavljenim zbornikom 1990. godine.

Iako su arheološka istraživanja bila provedena u Biogradu, a zaštitna konzervatorska u samostanu sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu, publicirane studije su izostale. Izuzetak tu čini vrijedan rad arheologa Radomira Jurića.

Recentna istraživanja i spoznaje o *Libellus Policorion – Rogovskom kartularu*, do početka 21. stoljeća, karakterizira filološka istraživanja Olge Perić i diplomatska Jakova Stipišića, Mirjane Matijević Sokol i Luje Margetića te književno-povijesna Radoslava Katičića.

Na koncu ovoga rada o izvorima i historiografiji, odnosno o historijatu istraživanja kartulara *Libellus Policorion* od konca 19. do početka 21. stoljeća, spomenimo još i to da se kartular *Libellus Policorion* gotovo redovno spominje u sintezama hrvatske srednjovjekovne povijesti, pa te pojedinačne navode o njemu nismo ovdje zasebno isticali niti komentirali, a isto tako u različitim zbirkama povijesnih izvora iz hrvatskoga srednjeg vijeka susrećemo pojedine isprave koje se nalaze u LP.¹⁹⁵

Stanje istraživanja (*status quaestionis*) kartulara *Libellus Policorion* u 21. stoljeću bit će prikazano u autorovoj monografiji *Libellus Policorion – Rogovski kartular* (sv. III. Studija), koja se priprema za objavu.

195 Usp. *Izvori za hrvatsku povijest, I. (do g. 1107)*. Uredila: Nada Klaić, Redakcioni odbor: Ivan Kampuš, Juraj Kolaković, Karmen Mali, Hrvoje Matković i Fedor Močanin (Zagreb: Povijesno društvo Hrvatske i Školska knjiga (Mala historijska knjižnica, br. 2, serija II, Građa), 1955.), 45-47; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb: Školska knjiga 1972.), 54-55; *Hrvatske pravice*, sastavio Petar Požar (Split – Zagreb: vlastita naklada, 1990.), 30-31.

IZVORI I LITERATURA:

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Zadru (Hrvatska)

HR-DAZD-337 Benediktinski samostan Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu (1058. – 1774.): *Libellus Policorion*, kut. 1.

Bayerische Staatsbibliothek, München – <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/6720241>

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. I. (listine godina 743. – 1100.). Ur. Marko Kostrenčić, sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Historijski institut), 1967.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. III. (listine godina 1201. – 1235.). Sabrao i uredio Tadija Smičiklas, indeks složio Ferdo Šišić, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.

Galović, Tomislav (prir.). *Libellus Policorion – Rogovski kartular*. Svezak I. Kodikološki opis, paleografska analiza, faksimil. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2018.

Ljubić, Šime (prir.). „*Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur*“. *Starine JAZUXXIII* (1890), 154-243.

Šišić, Ferdo (napisao i uredio), *Priručnik izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Dio I. čest 1. (do god. 1107). Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada (Znanstvena knjižnica Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade), 1914.

Literatura:

Badurina, Anđelko. „Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj u 11. stoljeću“. U: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., 183-190.

Badurina, Odorik. „Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru“ [1-12]. *Hrvatska straža* VII/130 (1935), 4-6; VII/131 (1935), 4-6; VII/132 (1935), 4-5; VII/134 (1935), 4-5; VII/135 (1935), 4-5; VII/136 (1935), 4-5; VII/137 (1935), 4-5; VII/139 (1935), 4-5; VII/140 (1935), 4-5; VII/141 (1935), 4-5; VII/142 (1935), 4-5; VII/144 (1935), 5.

Barada, Miho. „Lapčani“. *Rad JAZU* 300 (1954) 5, 473-535.

Barada, Miho. „Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062–1075)“. *Rad JAZU* 311 (1957) 7, 185-217.

Batović, Šime. „Rasprava o predavanjima na znanstvenom skupu u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 707-714.

Batović, Šime. „Važnija dostignuća znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenog 1988.“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 715-717.

Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990.

Bojničić Kninski, Ivan (Knini Bojničić Iván). *Az oklevélhamisítás a középkorban különösen Magyarországon és társországaiban*. Zágráb: Albrecht Károly Könyvnyomdájában, 1880.

Brković, Milko. *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*. Zadar – Mostar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru (Djela, knj. 10) i ZIRAL - Zajednica izdanja "Ranjeni labud" (knj. 106 / Biblioteka Stećak, knj. 5), 1998.

Бромлей, Ю. В. (Bromlej, Julijan Vladimirovič). *Становление феодализма в Хорватии. К изучению процесса класообразования у славян*. Москва: Академия наук СССР - Институт славяноведения – Издательство "Наука", 1964.

Budak, Neven. „Neki elementi društvenog razvoja ranosrednjovjekovne Hrvatske na primjerima iz kartulara sv. Ivana Biogradskog“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik* 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 373-380.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

Budak, Neven. „Hrvatska društva u 11. stoljeću“. U: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., 207-212.

Budak, Neven. „Foundations and Donations as a Link between Croatia and the Dalmatian Cities in the Early Middle Ages (9th – 11th c.)“. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 55 (2007), 483-490.

Budak, Neven – Raukar, Tomislav. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Dobronić, Lelja. *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (Analecta Croatica Christiana, vol. XVIII), 1984.

Dobronić, Lelja. „Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj“. *Rad JAZU* 406 (1984) – Razred za likovne umjetnosti XI, 5-149.

Dobronić, Lelja. *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Dom i svijet (Biblioteka Povjesnica), 2002.

Frejdenberg, Maren Mihajlovič. Seljaštvo zadarskog područja od XIII. do XV. st., *Rad JAZU* 369/17 (1975), 117-138. Napomena: rad s ruskoga prevela Olga Perić.

Galović, Tomislav. „Biobibliografski prilog o dr. Josipu Nagyu (1884 – 1981)“. *Arhivski vjesnik* XLV (2002), 227-265.

Galović, Tomislav. „*Libellus Policorion* – Rogovski kartular (diplomatičko-povijesna analiza)“, sv. I. Doktorska disertacija u strojopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010.

Galović, Tomislav. „*Libellus Policorion* – Rogovski kartular (diplomatičko-povijesna analiza)“, sv. II. (faksimil i kritičko izdanje izvornika). Doktorska disertacija u strojopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010.

Galović, Tomislav. „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (4): Ivan Bojničić (1858. – 1925.) / Lexicon of Croatian Heraldry – Croatian Heraldists (4): Ivan Bojničić (1858–1925)“, *Grb i zastava – Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva* VII/14 (2013), 3-5.

Galović, Tomislav. „Početci glagoljaštva Rogovske opatije“. U: *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Ur. Tanja Kuštović i Mateo Žagar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2016., 139-150.

Galović, Tomislav. „Pogovor: Šišićev *Priručnik* i hrvatska historiografija u kontekstu nastave i studija povijesti“, uz reprint-izdanje: Ferdo Šišić (napisao i uredio), *Priručnik izvora hrvatske historije – Enchiridion fontium historiae Croaticae*. Dio I. čest 1. (do god. 1107) (u pripremi za tisak 2022.).

Grafenauer, Bogo; Perović, Dušan; Šidak, Jaroslav (ur.). *Historija naroda Jugoslavije I*. Zagreb: Školska knjiga, 1953.

Намм, Јосип. „Hrvatski glagoljaši u Pragu“. *Зборник за славистику* 1 (1970), 84-99.

Hercigonja, Eduard. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, (II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje). Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria/Θεωρία) – Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis, 2006.

Hrvatske pravice, sastavio Petar Požar. Split – Zagreb: vlastita naklada, 1990.

Izvori za hrvatsku povijest, I. (do g. 1107). Uredila: Nada Klaić, Redakcioni odbor: Ivan Kampuš, Juraj Kolaković, Karmen Mali, Hrvoje Matković i Fedor Močanin. Zagreb: Povijesno društvo Hrvatske i Školska knjiga (Mala historijska knjižnica, br. 2, serija II, Građa), 1955.

Jakić-Cestarić, Vesna. „Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena“. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 19 (1972), 99-166.

Jakić-Cestarić, Vesna. „Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća“. *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 21 (1974), 291-337.

Jakić-Cestarić, Vesna. „Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća“. *Onomastica Jugoslavica* 6 (1976), 195-215.

Jakić-Cestarić, Vesna. „Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji“. *Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 29-30/1982-1983 (1983 [1984]), 21-55.

Jakić-Cestarić, Vesna. „Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji“. U: *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2-4. prosinca 1981., ur. Vjekoslav Čosić, Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru (Posebna izdanja, sv. 6) i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej, 1987., 129-160.

Juran, Kristijan. „Prilozi kasnosrednjovjekovnoj antroponimiji otoka Pašmana“. *Hieronymus* 1 (2007), 133-156.

Jurić, Radomir. „Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području“. *Narodni list* br. 1924 (7624), od 26. XI. 1988.

Jurić, Radomir. „Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 279-318.

Katičić, Radoslav. *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria/Θεωρία) – Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis, 1998. (2007.)

Katičić, Radoslav. *Literatur- und Geistes-Geschichte des kroatischen Frühmittelalters*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Schriften der Balkan-Kommission. Philologische Abteilung, Band 40), 1999.

Klaić, Nada. „Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara (I. dio)“. *Historijski zbornik* 18/1965 (1966), 141-188.

Klaić, Nada. „Uz problem geneze feudalizma u Hrvatskoj. Povodom djela Становление феодализма в Хорватии, od J. V. Bromleja (ANSSSR, Inst. slav., Moskva 1964)“. *Jugoslavenski istoriski časopis* 3-4 (1966), 55-78.

Klaić, Nada. „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II. dio)“. *Historijski zbornik* 19-20/1966-1967 (1968) 1-4, 225-263.

Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Školska knjiga 1972.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga – Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis/Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu, 2¹⁹⁷⁵.

Klarić, Mate. „Važnost benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti (povjesno-arheološke crtice o glavnijim samostanima u doba hrv. narodne nezavisnosti)“. U: *Sv. Benedikt i njegovo djelo* (zbornik = Život s Crkvom – liturgijski časopis V/4-5 /1939/). Ur. Šime Kovačić. Hvar: »Zvijezda Mora«, 1939., 168-201.

Kolanović, Barbara. „Povijesni antroponimi otoka Pašmana (1279. – 1355.)“. *Čakavska rič* XXX/1-2 (2002), 429-442.

Kolanović, Josip. „Benediktinci na Pašmanu“. U: *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik)*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2-4. prosinca 1981., ur. Vjekoslav Ćosić, Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru (Posebna izdanja, sv. 6) i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej, 1987., 95-107.

Kristeller, Paul Oskar. *Iter Italicum. Accedunt alia itinera: A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italia and other Libraries*, vol. V. (Alia itinera III and Italy III): Sweden to Yugoslavia, Utopia [and] Supplement to Italy (A-F), London – Leiden: The Warburg Institute and E. J. Brill, 1990.

Leček, Suzana. „Došen, Marko, političar i publicist (Mušaluk kraj Ličkog Osika, 7. VII. 1859 – Zagreb, 7. IX. 1944)“, *Hrvatski biografski leksikon* 3 (1993), s. v.

Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae, redactionis praeses Marko Kostrenčić, membra Veljko Gortan, Zlatko Herkov. Zagrabiæ: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, vol. I. (litterae A-K), 1973.; vol. II. (litterae L-Z), [1978.].

Margetić, Lujo – Apostolova Maršavelski, Magdalena. *Hrvatsko srednjovjekovno pravo. Vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine (Biblioteka Monografija, knj. 52), 1990.

Margetić, Lujo – Apostolova Maršavelski, Magdalena. *Hrvatsko srednjovjekovno pravo. Vrela s komentarom*, II. dopunjeno izdanje. Zagreb: Narodne novine (Biblioteka Monografija, knj. 53), 1999.

Margetić, Lujo. „O Šufflayevu radu *Die dalmatinische Privaturkunde*“. *Historijski zbornik* XLIX (1996), 33-40.

Margetić, Lujo. *Iz ranije hrvatske povijesti. Odabrane studije*. Split: Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela, knj. 91), 1997.

Matijević Sokol, Mirjana. „Kralj Zvonimir u diplomatskim izvorima“. U: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., 45-55.

Matijević Sokol, Mirjana. *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*. Jastrebarsko: Naklada Slap (Knjižnica hrvatske povijesti i kulture, knj. 3), 2002.

Matijević Sokol, Mirjana. „Samostanski memorijalni zapisi (libri traditionum) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara)“. U: *2. Istarski povijesni biennale – 2nd Istrian history biennale: Sacerdotes, iudices, notarii... – posrednici među društvenim skupinama/Sacerdotes, iudices, notarii... – mediators among social groups. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa/Conference Papers from the International Scientific Conference*, sv. 2/2nd vol. Ur. Neven Budak. Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pučko otvoreno učilište Poreč/Zavičajni muzej Poreštine, 2007., 5-19.

Matijević Sokol, Mirjana, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014.

Milčetić, Ivan. „Hrvatska glagoljska bibliografija (I. dio. Opisi rukopisâ, sa dva priloga i dodatkom)“. *Starine JAZU XXXIII* (1911), I–XIV, 1–618.

Nagy, Josip. *Monumenta diplomatica, I., Isprave iz doba hrvatske narodne dinastije (Chartes de l'époque de la dynastie nationale croate)*. Zagreb: Odbor za izdanje knjige znameniti i zaslužni Hrvati, MCMXXV.

Nagy, Josip. „Hrvatske isprave iz dobe narodne dinastije“. U: *Zbornik Matice Hrvatske – hrvatskome narodu njegovima prošlim naraštajima na spomen sadašnjima i budućim na pobudu – o tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva. Knjiga prva. Svezak I*. Ur. Filip Lukas. Zagreb: Matica hrvatska, 1925., 311-334.

Nagy, Josip. „Diplomatičko-paleografske studije (I. Nekoliko općenitih razmatranja - 1. Savremena diplomatika, 2. O ispravi uopće; II. Isprave iz dobe hrvatske narodne dinastije - 1. O diplomama knezova Trpimira i Mutimira, 2. Isprava kralja Petra Kresimira za samostan sv. Ivana Evadjelista u Rogovu)“. *Vjesnik Kr. Državnog arhiva u Zagrebu I* (1925), 17-45.

Nikolić, Zrinka. *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Matica hrvatska (Povijesna knjižnica, knj. 4), 2003.

Ostojić, Ivan. „Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju“. *Život s Crkvom – liturgijski časopis VII/4-5* (1941).

Ostojić, Ivan. *Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju*. Split: Leonova tiskara, 1941.

Ostojić, Ivan. „Benediktinci glagoljaši“. *Slovo* 9-10 (1960), 14-42.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. I: Opći povijesno-kulturni osvrt – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. I: Conspectus generalis*. Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1963.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. II: Benediktinci u Dalmaciji – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. II: Benedictini in Dalmatia*. Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1964.

Ostojić, Ivan. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. III: Benediktinci u panonskoj Hrvatskoj i Istri; Cisterciti u našim krajevima; Katalozi opata i opatica; Pašmanska Regula sv. Benedikta – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. III: Benedictini in Croatia septentrionali et in Histria; Cistercienses in Croatia; Catalogi abbatum et abbatissarum; Vetus Croatica versio Regulae s. Benedicti*. Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, 1965.

Ostojić, Ivan. „Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj“. *Bogoslovska smotra XXXVII* (1967) 3-4, 445-468.

Pechuška, František. „Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz“. *Časopis katolického duchovenstva – Ephemerides theologicae cleri Catholici (Bohemici)* LXXX [CV]/1 (1940), 14-54; LXXX [CV]/2 (1940), 108-131; LXXX [CV]/3 (1940), 192-208.

Pechuška, František. „Benediktinska opatija Rogovo“. *Život s Crkvom – liturgijski časopis* VII/4-5 (1941), 111-116.

Peričić, Šime. „J. V. Bromlej: Postanak feudalizma u Hrvatskoj (prilog proučavanju procesa stvaranja klasa kod Slavena), Akademija nauka SSSR – Slavistički institut. Izdanje «Nauka», Moskva 1964., str. 406.“. *Zadarska revija* XIV (1965) 6, 484-488.

Perić, Olga. „Ablativ apsolutni u hrvatskim srednjovjekovnim ispravama“. *Živa antika – Жива антика – Antiquité vivante* /posebno izdanje/ 9 (1991), 64-69.

Perković, Kažimir. „Rogovska opatija“. *Narodna tribuna*, 31. VIII. 1934. i 4. IX. 1934.

Petricioli, Ivo. „Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranina“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 381-396.

Petricioli, Ivo. *Srednjovjekovnim graditeljima u spomen*. Split: Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela, knj. 82.), 1996.

Povijest Hrvata. Prva knjiga: srednji vijek. Gl. ur. Franjo Šanjek. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

*** „Program znanstvenoga skupa »Biograd i njegova okolica u prošlosti«. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (*Biogradski zbornik* 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine). Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 17-18.

Rabikauskas, Paulus. *Diplomatica generalis. Praelectionum lineamenta (Ad usum auditorum)*. Romae: Pontificia Universitas Gregoriana – Facultas historiae Ecclesiasticae, 31971.

Rački, Franjo. „Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih“. *Rad JAZU XXVI* (1874), 153-188.

Rapanić, Željko. „Ambienti rurali della Croazia medievale – schizzo del problema“. *Hortus artium medievalium. Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages* 3 (1997), 125-130.

Rapanić, Željko. *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku. S usputnim komentarima*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (Scintillae Stephano Gunjača dicatae, vol. 6), 2017.

Raukar, Tomislav. „Rogovo (Rogoua)“. *Enciklopedija Jugoslavije* 7 (1968), 88-89.

Raukar, Tomislav. „Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u XV. i XVI. stoljeću“. *Historijski zbornik* 23-24/1970-1971 (1972), 215-264.

Raukar, Tomislav. *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i FF press [Udžbenici i priručnici, sv. I.], 2002.

[Raukar, Tomislav]. „Rogovo“. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 9 (Pri – Sk), ur. Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2007., s. v.

[Raukar, Tomislav]. „Rogovo“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 8. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53213>

Smičiklas, Tadija. „Predgovor“. U: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. II. (listine XII. vijeka, 1101. – 1200.). Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904., V-XXXI.

Smiljanić, Franjo. „Teritorij i granice Sidraške županije u srednjem vijeku“. U: *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine)*. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru i SIZ kulture Općine Biograd, 1990., 319-333.

Stipišić, Jakov. „Pitanje godine krunidbe kralja Zvonimira“. U: *Zvonimir, kralj hrvatski. Zbornik radova*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., 57-66.

Stipišić, Jakov. „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“. U: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Svezak I. Srednji vijek (VII. – XII. stoljeće): Rano doba hrvatske kulture*, ur. Ivan Supićić. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i AGM, 1997., 284-318. Napomena: drugo, ponovljeno izdanje objavljeno je u Zagrebu 2007. u nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Školske knjige. Tiskane su i inačice na francuskom (Pariz – Zagreb: Somogy Éditions d’art, AGM, Académie croate des sciences et des arts, 1999.) i engleskom jeziku (London – Zagreb: Philip Wilson Publishers, AGM, Croatian Academy of Sciences and Arts, 1999.).

Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija, rječnik kratica*. Zagreb: Školska knjiga, ³1991. (Napomena: prethodna izdanja ¹1972., ²1985.).

Šufflay, Milan. *Die dalmatinische Privaturkunde*. Wien: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse, Band CXLVII., Buch VI.), 1904.

Šufflay, Milan. *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina i povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*. Prir. i prev. Darko Sagrak. Zagreb: »Darko Sagrak« (Biblioteka Novija hrvatska povjesnica), 2000. (²2007.)

***[„Uredništvo“]. *Rad JAZU* 311 (1957) 7, [479].

Vajs, Josef. „PhDr. František Pechuška“ [Nekrology]. *Časopis katolického duhovenstva – Ephemerides theologicae cleri Catholici (Bohemici)* LXXX [CV]/1 (1940), 71-72.

Vajs, Josef. „Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii“. *Slavia – časopis pro slovanskou filologii* 18/1947-1948 (1948), 223-225.

The history of research on the cartulary *Libellus Policorion* (Part II: from the end of the 19th to the beginning of the 21st century)

Summary

The paper deals with the research history of one of the most important monastic cartularies from the Croatian Middle Ages: *Libellus Policorion – Rogovo cartulary*, kept today in the State Archives in Zadar (HR-DAZD-337, Benedictine Monastery of St. Cosmas and Damian in Pašman, corner 1). It is a copy book – cartulary of the Croatian royal Rogovo Abbey (originally the monastery of St. Ivan the Evangelist in Biograd, then from the 12th century the actual and legal successor of the monastery of St. Cosmas and Damian on the Čokovac hill near Tkon on the island of Pašman) compiled in the 2nd half of the 14th century and written in the medieval Latin (*Latinitas medii aevi*), Bolognese-type Gothica (*littera Bononiensis*). This is the second part of the paper, elaborating the authors and research results related to this precious cartulary in the period from the end of the 19th to the beginning of the 21st century. It emphasizes the key research questions put before the text and the historical circumstances of this cartulary creation. The observed period in historiography was marked – after Ljubić's edition of *Libellus Policorion* in its entirety (1890) – by the publication of documents and records from the cartulary in chronological order in the Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae edition (from 1904 onwards). In relation to the tradition of the documents represented in the cartulary, T. Smičiklas, the chief editor of the Diplomatic Collection of Papers (Codex diplomaticus), noted that the text contained in it was “quite weak compared to the originals”, which undoubtedly had an impact on the general attitude towards the *Libellus Policorion* cartulary as a not too reliable historical document and diplomatic source. However, at that time, there were no detailed and specialist studies on the cartulary. In contrast, the history of the monastery was covered in detail by several authors. According to M. Šufflay (*Die dalmatinische Privaturkunde*, 1904), the oldest part of the cartulary preserved in a copy from the 14th century is the *Traditionsbuch* – a book of traditions that was directly preserved in the monastery “in relation to the enforcement of law”. With the analysis of the diplomatic material represented in the cartulary, F. Šišić found that it contained “a total of only fifty-eight documents, i.e., records of abbey properties” from the time of the Croatian national dynasty, and that the preserved originals or older copies deserve “advantage over the text of the collection”. Contemporary historiography and the contributions of other scientific disciplines until the end of the 20th century were marked primarily by the works of Josip Nagy, and also by the extensive study *Benediktinská opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz* from 1940 by

František Pechuška. Regarding its importance, this study can be compared to that of Luka Jelić's *Historical-topographic Sketch of Biograd Coast* published in 1899. Miho Barada also gave his contribution to the study of the *Libellus Policorion*, pointing out that certain documents in it "are not only not original, but their composition is also very doubtful". In the capital three-volume work *Benedictines in Croatia* and other parts of our country, Ivan Ostojić gave only basic information about the cartulary, but he therefore provided future researchers with the most comprehensive bibliography on the history of the Rogovo Abbey in general. In addition to two foreign authors (Julijan Vladimirovič Bromlej and Maren Mihajlovič Frejdenberg) who devoted their works to the issue of feudalism, Nada Klaić was the only one who did a complete diplomatic analysis of documents from the era of the Croatian national rulers, where precisely the Rogovo cartulary caused her a lot of difficulties. With her expressed critical approach, she opened or prompted many historical and diplomatic issues, which basically resulted in the destruction of the authenticity of the cartulary *Libellus Policorion*. Such an assessment did not decisively influence the editor and compilers of *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (1967), who performed a different chronological dating of certain entries in the cartulary, basing such a decision on a comparative method with other sources. In an extensive and thorough work *Economic Relations on the Properties of the Rogovo Monastery in the 15th and the 16th Century* (1972), Tomislav Raukar warned that exhaustive palaeographical, diplomatic, and finally historical analyses were needed in relation to the *Libellus Policorion*. In terms of topography, the work of Vesna Jakić-Cestarić is valuable, especially the thorough study *Pašman Properties of the Monastery of St. John at the End of 11th Century and its Successor, the Monastery of St. Cosmas and Damian at the Beginning of the 13th Century. Contribution to Historical Topography and Toponymy* (1984). There are two very important anthologies for the history of Biograd and the neighbouring island of Pašman, as well as for the topic of *Libellus Policorion*, which were created as a result of previously held research congresses in 1981 and 1990: *The Island of Pašman through the Ages and Today* (1987) and *Biograd and its Surroundings in the Past* (1990). Although the archaeological research was conducted in Biograd, and the protective conservation research was carried out in the monastery of St. Cosmas and Damian on Čokovac near Tkon on the island of Pašman, there were no published studies. An exception is a valuable piece by archaeologist Radomir Jurić. Recent research and knowledge about the cartulary *Libellus Policorion* up to the beginning of the 21st century is characterized by the philological research by Olga Perić and the diplomatic research by Jakov Stipišić, Mirjana Matijević Sokol and Luja Margetić, and the literary and historical research by Radoslav Katičić. We should also mention that *Libellus Policorion* cartulary is almost regularly mentioned in syntheses of Croatian medieval history,

and in many collections of historical sources from the Croatian Middle Ages we encounter certain documents found in the *Libellus Policorion*. The state of research (*status quaestionis*) of the *Libellus Policorion* cartulary in the 21st century will be presented in the author's monograph: *Libellus Policorion – Rogovo cartulary* (vol. III. Study), in preparation for publication.

Keywords: Croatia, Dalmatia, Rogovo Abbey, monastery of St. John the Evangelist in Biograd, monastery of St. Cosmas and Damian on the Čokovac hill near Tkon on the island of Pašman, historiography, diplomatic sources, cartulary, *Libellus Policorion* (14th century).